

Tanatopolitika u Hrvatskoj. Simbolička upotreba smrti na području Republike Hrvatske

Plevko, Ana

Master's thesis / Diplomski rad

2019

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, University of Zagreb, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:131:323565>

Rights / Prava: [In copyright / Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-04-24**

Repository / Repozitorij:

[ODRAZ - open repository of the University of Zagreb Faculty of Humanities and Social Sciences](#)

Sveučilište u Zagrebu

Filozofski fakultet

Odsjek za sociologiju

TANATOPOLITIKA U HRVATSKOJ
SIMBOLIČKA UPOTREBA SMRTI NA PODRUČJU
REPUBLIKE HRVATSKE

Ana Plevko

Mentor: izv.prof.dr.sc. Dragan Bagić

Diplomski rad

Zagreb, 2019.

University of Zagreb
Faculty of Humanities and Social sciences
Department of sociology

THANATOPOLITICS IN CROATIA
SYMBOLIC USE OF DEATH IN THE AREA OF THE
REPUBLIC OF CROATIA

Ana Plevko

Mentor: izv.prof.dr.sc. Dragan Bagić

Final paper

Zagreb, 2019.

Sadržaj:

1.UVOD.....	1
1.1.Predmet i cilj rada.....	2
1.2.Izvori podataka i metode prikupljanja.....	2
1.3.Sadržaj i struktura rada	3
2.TEORIJSKI KONCEPT RADA I HIPOTEZE	4
2.1.Pojam smrti	4
2.1.1.Pojam biopolitike	6
2.1.2.Biopolitičko stanje	12
2.1.3.Biopolitika kao disciplina i nadzor nad životom.....	13
2.1.4.Život i biomoć	15
2.1.5.Postmoderno stanje.....	17
2.2. Tanatopolitika i tanatosociologija	18
2.2.1.Društvena i politička strana smrti.....	19
2.2.2.Vlast nad društvima.....	23
2.2.3. Značajni simboli smrti.....	24
2.2.4.Poželjna vizija smrti i društva	26
3. METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA	28
3.1. Tanatopolitičke teme u hrvatskim medijima	28
3.2. Analiza sadržaja hrvatskih medija prije parlamentarnih izbora 2011. i 2015. godine	29
4. REZULTATI ISTRAŽIVANJA.....	32
5. PRIMJERI DRUŠTVENE SMRTI.....	35
5.1. Društvena smrt	35
5.1.1. Kardinal Alojzije Stepinac	37
5.1.2. Ubojstvo Brune Bušića	39
5.1.3. Stjepan Đureković	41

5.2. Korištenje smrti.....	43
5.3. Modernizacija umiranja	45
5.4. Dobra i loša strana smrti.....	46
5.5. Heroji i mučenici	48
6. ZAKLJUČAK.....	50
POPIS LITERATURE	51
SAŽETAK	55
SUMMARY	56

1.UVOD

U ovom diplomskom radu iz područja sociologije želi se istražiti fenomen tanatopolitike, odnosno, simboličke upotrebe smrti i njene instrumentalizacije u političke svrhe na području Republike Hrvatske. Iako pojam tanatopolitike nije naširoko poznat javnosti, to ne isključuje činjenicu da je tanatopolitika sastavni dio političkog i društvenog života svakog pojedinca u nekom životnom periodu.

Smrt je prirodni i fizički fenomen, međutim, nije svaka smrt tretirana i prikazana jednako, a postoje smrti koje politički vođe gotovo svih političkih usmjerenja koriste u svrhu promoviranja svojih ideja i programa i upravo je to okosnica te cilj ovog diplomskog rada – istražiti primjenu tanatopolitike na području Republike Hrvatske. Bitno je pojasniti općenitu pozadinu tanatopolitike i njenog viđenja od strane stručnjaka koji su se bavili tim fenomenom, te na temelju konkretnih primjera na području Republike Hrvatske istražiti u kojoj mjeri su se te smrti koristile.

Sociološka relevantnost teme prvenstveno se može povezati s činjenicom da je fenomen tanatopolitike nedovoljno detaljno istražen iako se čini da je vrlo prisutan svugdje oko nas. Teško je zaniijekati činjenicu da mnogobrojni politički akteri u svojem obraćanju javnosti nerijetko koriste određene smrti kako bi eventualno podijelili javnost ili pridobili nove pristaše. Smrt kao sociološki fenomen se smjestila u zasebnu granu sociologije koja se naziva tanatosociologija (od grč. *thanatos* – smrt).

Iako još uvijek tanatosociologija nije naširoko istražena u svojim perspektivama, uvelike se veže za discipline poput biopolitike pa čak i metafizike, a svoj fokus primarno posvećuje nejednakostima koje se pojavljuju u samom umiranju te njegovim posljedicama. Kada se uzme u obzir neospornost nejednakosti u umiranju i tretiranja preminulih od strane živih, nameće se pojam tanatopolitike kao posebne interdisciplinarne grane sociologije i politike, tj. politike vođene smrću. Svaka smrt nije tretirana i prikazana jednako, a pritom postoje smrti koje se politički instrumentaliziraju od strane vođa gotovo svih političkih usmjerenja kako bi pridobili određene političke poene. Upravo ta instrumentalizacija selektiranih smrti je okosnica ovog diplomskog rada – istražiti primjenu tanatopolitike na području Republike Hrvatske.

Pitanjem tanatopolitike i političke instrumentalizacije bavili su se mnogobrojni sociolozi i znanstvenici iz drugih domena društvenih znanosti. Michel Foucault u toj tematici je istaknuo pojam biopolitike i realne društvene stratifikacije koja svoje mjesto zauzima i u smrti, posebno ističući ulogu države i vlasti u obrani i oplakivanju smrti jedne skupine ljudi pritom pozivajući na lišavanje života i dehumanizaciju u smrti druge skupine ljudi. Giorgio Agamben također se dotiče pojma biopolitike i njenog zastrašujućeg prijelaza u tanatopolitičke sfere kroz sustavnu homogenizaciju ljudskih bića i brisanjem njihovih bioloških različitosti u svrhu potpunog podređivanja života i smrti te njihovih vrijednosti državi. Roberto Esposito na sličan način se bavi tanatopolitikom i njenom pozadinom koja se sastoji od vlasti koja određuje simboličku (ne)vrijednost pojedinih smrti.

1.1.Predmet i cilj rada

Temeljni cilj rada je analizirati i objasniti učestalost i pokrivenost tanatopolitičkih tema, iako konkretne literature o tanatopolitici u Republici Hrvatskoj nema. Tanatopolitički narativ hrvatskih političara gotovo da nije istražen i analiziran, barem na akademskoj razini, iako je u dnevnim medijskim istupima teško ne uočiti tanatopolitičko „vrelo“ kojim se predvodnici raznih političkih struja koriste u stranačke i osobne svrhe.

1.2.Izvori podataka i metode prikupljanja

Za potrebe ovog rada korištene su knjige stranih autora, upravo zbog toga što hrvatski autori nisu pisali o tanatopolitici. Najviše je korištena knjiga Kuljić, T., Tanatopolitika, sociološkoistorijska analiza političke upotrebe smrti, upravo zbog toga što je on najviše pisao o pojmu tanatopolitike i službenoj upotrebi smrti. Zatim znanstveni i drugi stručni časopisi od kojih možemo izdvojiti: Crkva u svijetu, Časopis za filozofiju i društvenu teoriju, Život umjetnika, Časopis za suvremenu povijest, Politička misao, Bogoslovska smotra i Obnovljeni život, te internet stranice.

1.3.Sadržaj i struktura rada

Rad je podijeljen u šest dijelova, gdje je na samom početku rada objašnjen pojam smrti i umiranja, te pojam biopolitike koji se uvelike veže s tanatosociologijom. Objašnjeno je bio političko stanje, što se događa s čovjekom u biopolitičkom stanju te biopolitika kao disciplina i nadzor nad životom, život i bio moć te postmoderno stanje. Objašnjena je tanatopolitika i tanatosociologija te veza između te dvije grane. Važno je spomenuti društvenu i političku stranu smrti te simbole smrti gdje možemo izdvojiti tri ključna simbola, a to su krv, uskrснуće i žrtva. U tanatosociologiji je također vrlo bitno razlikovati vizije poželjnog umiranja.

U trećem dijelu rada provedena je metodologija istraživanja gdje su navedene tanatopolitičke teme u hrvatskim medijima, zatim analiza sadržaja hrvatskih medija prije parlamentarnih izbora 2011. i 2015. godine te rezultati istraživanja. U Petom dijelu rada navedeni su primjeri društvene smrti Alojzija Stepinca, Brune Bušića te Stjepana Đurekovića kao često spominjane ličnosti u političkim obraćanjima. Istaknuto je korištenje smrti, modernizacija umiranja, dobra i loša strana smrti te sjećanje na mučenike.

2. TEORIJSKI KONCEPT RADA I HIPOTEZE

2.1. Pojam smrti

Pojam smrti i umiranja prisutan je u brojnim djelima i predmet je brojnih znanstvenih istraživanja. Premda s biološkog stajališta više gotovo da i nema tajni, smrt i umiranje emocionalno su neprihvatljivi danas kao i jučer.¹ Problem krivnje, nezavršeni i odgođeni procesi žalovanja, opraštanje, uzrok su brojnih psiholoških problema, a često i ozbiljnih psihičkih poremećaja. Danas čovjek koristi brojne mehanizme kojima nastoji umanjiti strah i „pobjeći“ od smrti, tražeći na svoj znanstveni način formulu za vječnost.² U susretu sa smrću služi se brojnim mehanizmima kojima se brani od negacije, identifikacije i interjekcije. Govoriti o umirućima koji umiru sami u bolnici među aparatima i domovima, osobama koje se plaše susreta sa smrću, te ostavljajući najbliže da u smrti budu sami ostaju s brojnim psihološkim problemima koji ozbiljno ugrožavaju mentalno zdravlje. Umiranje i smrt zauzimaju značajno mjesto u psihopatološkim doživljajima suvremenog čovjeka, iako problem nije poznat čak ni stručnjacima koji se bave problemima mentalnog zdravlja.

Smrt je vjerojatno jedna od pojava koja najviše zaokupljuje čovjekovu pažnju, ali o kojoj se isto tako i ne želi previše razmišljati. Od trenutka rođenja započinje proces starenja pa nitko ne može pobjeći od smrti, stoga su jedino u tome završnome činu života svi ljudi jednaki. O smrti se promišljalo još od antičkih vremena pa je ona već tisućljećima predmet mnogih filozofskih, religioznih, estetsko-umjetničkih i etičkih rasprava.³ Smrt i ono što dolazi nakon nje središnji je dio svakoga religijskoga nauka. Tako je rano kršćanstvo smrt tumačilo kao kaznu, dok kasniji kršćanski pisci, kao što je Toma Akvinski, ističu tezu da je smrt prije svega povratak tijela materiji iz koje je stvoreno, da uđe u život vječni.⁴ Stoga i za većinu drugih religija smrt nije kraj, jer nakon nje slijedi novi život.

¹ Hercigonja-Kocijan, D., (1998). Psihološki aspekti umiranja i smrti. *Crkva u svijetu*. Vol. 33. br. 1., str. 21.

² Ibid.

³ Opašić, M., i Gregorović, M. (2010). Smrt u hrvatskoj frazeologiji. *Croatica et Slavica ladertina*. Vol. 6. br. 6., str. 56.

⁴ Ibid.

Misterij smrti seže u jezgru ljudskosti, te je stoga nepojmljivost smrti kao nečeg univerzalnog ljudskom stanju središte ili osnovna motivacijska sila umjetničkog stvaralaštva.⁵ Upravo odnosom prema smrti koji njezini prikazi odražavaju šire se kulturno-politički odnosi u društvu te ih taj događaj na neki način određuje. Ritualne pećinske scene koje nadopunjuju stvarnost magijom, egipatska neshvatljiva i čudesna grobna arhitektura, grčki i rimski mitovi o pretvaranju u stup soli, božanska neshvatljiva i čudesna grobna arhitektura, plesovi mrtvaca ili prizori Kristove muke, smrti, užasava i preživljavanja kao čarobnjačkog izvlačenja iz konačnosti, sve su to prizori koji se iz raznih kulturoloških pozicija bave istom temom.⁶ Baudrillard tvrdi da je smrt, bez obzira na njezinu neizbježnost nastala tek kad je počela socijalna diskriminacija među mrtvima.⁷

Oduvijek su ljudi vjerovali da smrt nije kraj, stoga su i pokapali svoje mrtve s predmetima koji bi im u drugome životu mogli zatrebati. Vjerovanje u život poslije života je proizašlo iz straha ljudi kako će jednoga dana prestati postojati, a taj je strah ostao prisutan čak i u vjernicima koji očekuju spas duše i život u vječnost.⁸ Čovjek je čim se rodi bio spreman umrijeti, te se cjelokupno njegovo iskustvo svijeta odvija pod vidom svijesti konačnosti i prolaznosti. Smrt se doživljava kao jedna neumoljiva odredba kojoj se suprotstavlja od samoga početka, stoga je smrt nešto što je životu najviše strano i najudaljenije, ali isto tako i najbliže i najprisnije. Smrt je vezana za neponovljivost nekoga životnog puta i prolaznost svega, ali se može osjećati i kao oslobođenje od životnoga tereta. Uzimajući u obzir sve navedeno, o smrti se stoga ne govori izravno, nego najčešće slikovito i ublaženo, eufeminirano⁹ pa je i svaki jezik bogat takvim izrazima.

Brojni filozofi različito definiraju smrt, tako njemački filozof egzistencijalizma, Martin Heidegger smatra da je smrt način ljudskog postojanja i samo razumijevanja. Smatra da anticipaciju smrti herojskim preuzimanjem smrtnog života omogućuje

⁵ Majcen Linn, O., (2012). Smrt u hrvatskom performansu – nekoliko primjera. *Život umjetnosti*. Vol. 91. br. 2., str. 81.

⁶ Ibid.

⁷ Baudrillard, J., Francesca Alfano Miglietti, (2003). *Extreme Bodies: The Use and Abuse of the Body in Art*, Skira Paperbacks S., Milano.

⁸ Opašić, M., i Gregorović, M., op. cit., str. 56

⁹ Eufemizmi su jezični oblici za kojima se poseže u komunikaciji kada valja zamijeniti nepoželjne i situaciji neprimjerene i neodgovarajuće riječi koje izravno upućuju na referenta te imaju konvencionalno neugodne asocijacije. Kuna B., (2007). Identifikacija eufemizama i njihova tvorba u hrvatskom jeziku. *Fluminensia*. Vol. 19. br. 1., str. 95.

autentičnost života, smrti daje obilježje najvlastitije mogućnosti, te stavljanje vlastite smrti u prvi plan zatvara pogled za smrt drugoga.¹⁰ Fenomenološki gledano, smrt nije konac nego nepoznanica, patnja i pasivnost, najava granice moći subjekta i nepredvidivog koji pojedincu ne ostavlja prostor za inicijativu.¹¹ Francuski filozof Emmanuel Levinas otkriva odnos koji nije odnos moći, te ujedno u prvi plan stavlja smrt drugoga.

Prema Edgaru Morinu tijekom razvoja ljudskog društva odnos čovjeka prema umiranju i smrti mijenjao se i prolazio kroz tri faze. Prva faza vezana je za razdoblje života u ahejskom društvu u kojem smrt nije bila nešto konačno, već je ona bila uvod u novo rađanje.¹² Pokojnici su nastavljali živjeti na drugom svijetu, ali u isto vrijeme kao dvojnici bili su prisutni u svakodnevnom životu ahejskog čovjeka. Također su i dalje bili dio čitave zajednice pa je postojao i određeni odnos i obveze prema pokojniku, njegovoj duši i tijelu. U drugoj fazi, koja obuhvaća metafizičko društvo dolazi do korjenitog odvajanja živih od pokojnika, a među mrtvima dolazi do raslojavanja na one bitne i manje bitne, pa je stoga taj odnos odredio stavove prema pokojniku. Danas je to odnos prema osobi koje više nema, davanje određene počasti prilikom ukopa i obljetnicama, ali ona nema više nikakva udjela i utjecaja u životu zajednice. Treća je faza, faza modernog čovjeka koji niječe duh i dušu, obvezujuće mitove i obrede pokojnika. Čovjek modernog doba, nalazeći se na najrazvijenijem stupnju, na izazov smrti reagira strahom, koji je veći od straha ljudi iz prijašnjih epoha.¹³

2.1.1. Pojam biopolitike

Što je to biopolitika? Odgovor na to pitanje nije jednoznačan, već je u samom sklopu jasno da se pojam može podijeliti na život (*grč. bios*) i na politiku.¹⁴ Nema jednostavnog odgovora na pitanje što je biopolitika ili kakav je odnos između politike i *biosa*, to je zahtjevna i teška zadaća, jer se prvo nameće ono temeljno a to je davanje

¹⁰ Vučković, A. (1998). Smislenost smrti (Egzistencijalističko, židovsko i kršćansko gledište). *Crkva u svijetu*. Vol. 33. br. 1., str. 30.

¹¹ Ibid.

¹² Hercigonja-Kocijan, D., op. cit., str. 22.

¹³ Buzov, I., (1989). Psihoanaliza žalovanja. Medicinska naklada. Zagreb.

¹⁴ Paić, Ž. (2009). Preobrazbe biopolitike. *Politička misao*. Vol. 46. br. 1., str. 11.

odgovora o kojem se životu govori ili želi govoriti, te na koji način o njemu govoriti, odnosno kojom antropološkom i etičkom metodologijom.

Ovdje nije potrebno posebno govoriti o tome da se od Aristotela do politologijskih teorija o smislu i značenju politike, političkoga i politizacije danas očuvala ideja da je politika ljudska djelatnost kojom se svi ljudi odnose, uključujući i odnose čovjeka s okolnim svijetom, kao što je priroda i drugim bićima organskoga svijeta, reguliraju kao politički odnosi u zajednici u određenome povijesnom prostoru i vremenu. Upravo je problem u samom pojmu, kao i svim danas izvedenim pojmovima slične naravi, stoga je nejasno da li je riječ samo o proširenju pojma politike i djelovanja, jer politika se ne bavi nečim drugim osim životom čovjeka u zajednici, ili je time politika bitno reducirana na specifične javne politike, koje se bave određenim aspektima javnog reguliranja ljudskoga života u suvremenim državama.¹⁵

Pojam *bios* vrlo je općenit i širok pojam koji označava sve ono što je „utjelovljeno“ što čovjek svojim prirodnim putem može vidjeti, osjetiti, opipati i doživjeti prema čemu može stvarati i oblikovati odnos.¹⁶ Na temelju *biosa* utvrđujemo i vlastitosti po kojima se međusobno razlikuju svi oblici stvorenoga života, kao što su biljni, životinjski i ljudski svijet. Razlikuje se po svom dodatku *psyche* koji se očituje u autonomiji i po kojem čovjek dobiva one značajke koje ga prije svega čine racionalnim bićem, subjektom i moralnim subjektom. Po *psyche* čovjek dobiva osobitosti koje njegov život čine bogatijim, pri čemu ukazuje na mogućnost da svojim racionalnim sposobnostima otkriva, propitkuje i ostvaruje svoju egzistenciju u odnosu s drugima i prema drugom.

Biopolitika može biti skupni naziv za sve promjene koje pogađaju život ljudi u modernome i postmodernome društvenom sustavu jer je informacijsko-komunikacijski poredak suvremenog svijeta umrežen poredak različitih rasprava o životu. Pojam biopolitike je krajem 20. i početkom 21. stoljeća ušao u samo središte rasprava filozofske politike, prava i u široko interdisciplinarno područje društveno-humanističkih znanosti.¹⁷

¹⁵ Ibid.

¹⁶ Kutleša, M., (2018). Dijaloški odnos bioetike i biopolitike: pravo na život osoba starije životne dobi. *Diacovensia*. Vol. 26. br. 3., str. 440.

¹⁷ Esposito, R., (2008). *Bios: Biopolitics and Philosophy*. University of Minnesota Press. Minneapolis-London.

Kao što u prvome dijelu svoje knjige „*Bios: politika i filozofija*“, naslovljenom „Zagonetka biopolitike“, utvrđuje talijanski filozof politike Roberto Esposito, time klasični pojmovi pravne tradicije i politologije, pravo, suverenost i demokracija nisu izgubili svoje značenje, već su izgubili svoju normativnu i deskriptivnu težinu.¹⁸ Stoga objekt biopolitike postaje supstancija ili glavni element nečega što se nalazi u rascjepu između „izvana“ i „unutra“, te u jazu između nacije i onoga što nadilazi pojam nacije, između tradicionalnoga pojma države i obnove imperijalnog poretka. Stoga objekt biopolitike nije ništa drugo, nego supstancija između života i politike.

Upravo je područje koje pokriva pojam biopolitike ponajviše određeno nečime izvan toga „između“. To je prije svega područje koje pokriva život čovjeka u njegovu biološkome fizičkom trajanju, koje se nastoji produžiti i učiniti ga dostojnim čovjeka. Pod time se podrazumijeva njegovo temeljno prirodno pravo na zdrav i sretan život. Zdravlje čovjeka pretpostavka je da bi duhovno blaženstvo moglo biti ispunjeno, ono se stoga ne može definirati negativno, kao što je bolest ili odsutnost bolesti, već upravo kao stanje koje u egzistencijalnome ustrojstvu čovjeka označava nesmetano fiziologijsko, psihičko, psihološko i duhovno obavljanje poslova te zbrinjavanje u okolnome svijetu.

Iako se po sebi ne čini visoko smislenim povezivati *bios* i politiku, upravo nam ubrzani razvoj medicine i biotehnologije ukazuje na činjenicu kako se u sve kompleksnije zahvate na ljudsku osobu uključila i politika kako bi zakonski regulirala odnos medicine prema čovjeku, njegovu dostojanstvu i pravima. Upravo se to očituje u napadima na ljudsko dostojanstvo koje je dovelo do te mjere da svatko po vlastitom izboru određuje pravo na život drugoj osobi, kao primjer pobačaj i eutanazija. Time je današnja kultura oblikovana kao kultura relativizma i pluralističke etike koja secira ljudsko dostojanstvo u specifičnim životnim i razvojnim okolnostima, a najčešće na temelju materijalne isplativosti.¹⁹

Prema svemu tome nemoguće je ostvariti jasnu i kvalitetnu biopolitiku bez isticanja onoga prirodnoga u ljudskom biću koje je specifično za ljudsku vrstu, bez altruizma i nužnosti ulaženja u odnos s drugima, stvaranja zajednice osoba unutar koje se razvija etika očuvanja bilo biološkim putem, bilo duhovnim putem, te živjeti s drugim i za

¹⁸ Ibid.

¹⁹ Kutleša, M., (2018)., op. cit., str. 441.

drugoga krepošću odgovornosti. Želi se ukazati na to da je kultura života neostvariva ako izostane ljudska narav kao paradigma razumijevanja vrijednosti i nepovredivosti ljudskog dostojanstva i života. Upravo je narav baza koja izriče trajnu vrijednost ljudskoga života neovisno o okolnostima, kao što su bolest, smrtna postelja, embrionalno ili fetusno razdoblje, dijete bogato ili siromašno, jer u kojoj god se fazi ili okolnostima nalazi ono trajno izriče činjenicu kako je i dalje riječ o životu.²⁰

Biopolitika obuhvaća sva područja koja su povezana sa zdravstvenom politikom i demografijom, ekologijom i pitanjima budućnosti čovjeka. To je područje politike u svojoj najobuhvatnijoj formi s obzirom na to da pitanje života i preživljavanja neprestano dobiva sve više na važnosti. Zdravlje, prirodan rast i pad stanovništva, zaštita okoliša i budućnost čovjeka upravo su objekt biopolitike, premda se u navedenoj definiciji ne govori o biomedicinskim i genetskim istraživanjima, o znanstvenom pružanju života i stvaranju drukčije strukture ljudskoga organizma, nego je ono prirodno određeno, kao što se ne govori ni o etičkoj dopustivosti usmrćivanja čovjeka, što bi pripadalo bioetičkim pitanjima.²¹

Dok se bioetika bavi pitanjima granice važenja odnosa između znanstveno-tehnologijskoga napretka i etičke dimenzije ljudske egzistencije u pluralnim društvima liberalne demokracije, biopolitika je djelovanje subjekata-aktera političke zajednice na temelju ideja koje artikuliraju političke stanke, sindikati, te crkva u realizaciji vlastitoga stava u smislu dobrog života. Ono što je ovdje značajno je upravo to, da je pojam politike u takvom razumijevanju biopolitike sveden na javne politike u proširenom značenju pojma.

Stoga, ako biopolitika počinje kao moderna artikulacija moći suverene države da vlada svojim državljanima ulazeći u njihove živote i da promiče pravo na život osoba, onda se prepoznaje još veća hitnost države koja je pozvana surađivati sa znanošću radi poboljšanja kvalitete života, upravo zbog toga kako bi bila otvorena kvaliteti života kroz dublju antropološku analizu naravi ljudskoga bića. Dublja antropološka analiza naravi ljudskoga bića nije daljnje rastakanje čovjeka, nego nastojanje da se otkrivaju novi argumenti u korist ljudskoga dostojanstva i zaštite.²² Isto tako, mnoge biopolitičke rasprave i pitanja kao što su pobačaj, eutanazija, medicinski potpomognuta oplodnja,

²⁰ Ibid.

²¹ Paić, Ž., (2009). op. cit., str. 12.

²² Kutleša, M., op. cit., str. 442.

genetski inženjering, raspravljaju oko onoga temeljnoga, kao što je pojam osobe kako bi pobačaj i drugi medicinski i biotehnološki zahvati na području ljudskog zdravlja i života odobrili i prihvatili kao moralno opravdani čin.

Kako je demografija sastavni dio predmeta kojim se bavi biopolitika tada je korisno osim napada na ljudski biološki život uključiti i biopolitiku kao društveno-kulturnu pojavu i problematiku, jer biopolitiku promatramo iz dvije perspektive:²³

- s obzirom na formu, biopolitiku promatramo iz konteksta suvremene kulture, koja nesumnjivo doprinosi oblikovanju biopolitike selektivnoga karaktera i odnosa spram članova zajednice,
- s obzirom na ulogu oblikovateljice kulture društvene zajednice.

Pojam biopolitike u analitičkom smislu odnosi se na modernu i post modernu problematiku određenja života čovjeka u biološkom i kulturnom aspektu njegova djelovanja u političkoj zajednici. Primjena pojma na različita područja globalne politike u novije doba je razlog zašto se rođenje biopolitike u doba modernosti treba nadopuniti. To su prije svega, politika azila za izbjeglice i prognanike iz rata i klimatskim katastrofama pogođenih nerazvijenih zemalja istočne Europe, Afrike, Latinske Amerike i Azije, zatim problemi AIDS-a te pitanje demografske eksplozije stanovništva u azijskim zemljama, osobito Kini i Indiji. Biopolitikom se označava pravno reguliranje medicinskih istraživanja, iako je granica s bioetikom vrlo fluidna, kao što je pravo na „humanu“ smrt – eutanazija pacijenata u bolnicama.

Biopolitika se stoga na različite načine tumači u ideologijsko-političkome horizontu nove desnice ili u novo ljevičarskim idejnim pokretima. Upravo se u filozofskim tekstovima vodećih mislilaca biopolitike (Foucault, Agamben, Esposito) radikalizira kritika svakog mogućeg oživljavanja izvorne teorijske primjene tog pojma u izvoru ideja prirodne nejednakosti kao osnove rasizma, nacizma i ne desničarskih programa rasne i biološke čistoće povijesnih naroda.²⁴

Također je potrebno istaknuti danas prevladavajuću dimenziju nadzora, znanstveno-tehnologijskog generiranja života, globalni kapitalizam u kojem su uvelike prisutne industrije „zdravog života“ – biomedicina, farmaceutska industrija,

²³ Ibid., str. 443.

²⁴ Paić, Ž., (2009). op. cit., str. 13.-14.

biotehnologija, industrija ljepote i humana genetika.²⁵ Temeljni problem koji proizlazi iz moći biopolitike u suvremenom svijetu je upravo ono što filozof Giorgio Agamen naziva opsadnim nadzornim stanjem liberalne demokracije koja počiva na pretpostavkama nacije-države. Ovdje nije riječ o banalnosti životnog stila kojim se opravdava laž egzistencije, riječ je o borbi na život i smrt za „viši“ život od nužnosti pripadnosti naciji-državi, vječnom Zapadu, kulturi masovne proizvodnje „moralnih političara“.²⁶

U Krležinom romanu *Zastave*, dr. Guido Glanz spašava život u ratnoj kalvariji glavnom junaku Kamilu Emeričkom, ali ne zato što vjeruje u moralizam iz dužnosti nego iz etičke obveze.²⁷ Prije nego što se s mosta bacio u mutne vode Dunava u Budimpešti, jer ne vidi više nikakav smisao u službi imperijalne ideologije budimpeštanske vojne klinike, meditira u ulozi umnih ljudi u tom krugu europskog luksuza, duhovnosti i zločina. Samoubojstvo može biti afirmativni čin nepokornosti slobode, život se negativno suprotstavlja pozitivnosti univerzalne laži takvog života, te intelektualac uvijek može djelovati preventivno čak i pod cijenu samog života. Samoubojstvo Guida Glanza etički je čin djelovanja protiv biopolitike smrti kao svjetsko-povijesne industrije moderne, te radikalnost tog čina završava u granicama etike.

Na koncu inicijalnog djela svoje trilogije *Homo sacer*, Agamben ističe rezultate poduzetih istraživanja o biopolitici, golome životu i suvremenoj moći u tri podjele:²⁸

- izvorni je politički odnos isključenje (izvanredno stanje kao područje nerazlikovanja između vanjskog i unutarnjeg, isključenja i uključenja),
- temeljno je djelovanje suvremene moći proizvodnja golog života kao izvornoga političkog elementa i praga artikulacije između prirode i kulture,
- logor, a ne grad, je biopolitička paradigma današnjeg Zapada.

²⁵ Paić, Ž., (2006). Moć nepokornosti, intelektualac i biopolitika. Izdanja Antibarbarus d.o.o. Zagreb., str., 61.

²⁶ Ibid., str. 63.

²⁷ loc., cit.

²⁸ Agamben, G., (2006). *Homo sacer*. Suvremena moć i goli život. Multimedijalni institut. Zagreb., str. 160.

2.1.2. Biopolitičko stanje

Postavlja se pitanje što se dešava s čovjekom u „biopolitičkom stanju“? Foucault bi rekao da je „rođenje biopolitike“ vezano uz disciplinarnu regulaciju života i smrti u modernim, suvremenim političkim porecima.²⁹ Biopolitika je za njega prije svega ulazak života i njegovih mehanizama u područje svjesnog računanja i reguliranja moći, znanja svih agenata promjene ljudskog života. Već od kraja 18. i početka 19. stoljeća stanovništvo postaje predmetom političkih intervencija, te u savezu sa standardnim institucijama disciplinarnog poretka, ekonomija, politika i vojska, konstantni je sklop biopolitike stanovništva. S obzirom na kategoriju života kao društvenosti, ovdje se utemeljuje ono što će kasnije formirati bio politička teorija.

Biopolitika je stoga vezana uz karakter promjene statusa u tretmanu ljudskog života, baš kao i promjena načina života uvjetovana ulaskom u „post moderno stanje“. Političko reguliranje života kao i biološke činjenice, što je predmet interesa biopolitike, na neki je način vezano uz radikalno promijenjeni status kategorije subjekta u svim filozofijama. Kraj velikih povijesti ujedno je značio i kraj tradicionalne kategorije subjekta. Fragmentiranost, rascjepkanost, raspršenost, multiplicitet istina u post modernom stanju nešto je što više ne dopušta povratak i na tradicionalno poimanje čovjeka i njegova života. Upravo u tome momentu može se vidjeti i biopolitičko restrukturiranje.

Zdravlje, prirodan rast i pad stanovništva, zaštita okoliša i budućnost čovjeka kod Foucaulta upravo su objekt biopolitike. Suvremeniji pristup svemu ovome dodao bi i biomedicinska postignuća upravljanja životom kao i genetska istraživanja ljudskog genoma.³⁰ Prema istome pristupu suština biopolitičkog stanja čini trijada genetske tehnologije, globalne ekonomije i humanitarne ideologije.

Iskustvo biopolitike nadilazi njezino pojmovno određenje, te će mogući opis suvremenog biopolitičkog stanja utvrditi da ono predstavlja modernu artikulaciju moći suverene države kako bi vlada nad svojim državljanima ulazeći u njihove živote. Biopolitika je za Foucaulta politička moć nadzora nad životom kao prirodnom,

²⁹ Foucault, M., (2006). Rođenje biopolitike. Biblioteka Svetovi. Novi Sad.

³⁰ Paić, Ž., (2009). op. cit., str. 15.

kulturom i simboličkim poretком vrijednosti.³¹ Treba imati na umu da se ovdje ne radi o dodatku ili proširenju pojma politike. Sam je život poprimio obilježja kontroliranosti preko disciplinarnog sustava, a zatim nadzora i kontrole nad svakim segmentom života te iz toga svega proizlazi nadzor nad ljudskim životom.

Lyotard u svom postmodernom stanju pokušava objasniti da je svim velikim povijestima o univerzalnoj emancipaciji čovječanstva odzvonilo, te da se radi o jednom preobratu u kojemu je ljudski život zadobio sasvim nova oblikovanja posredovana razvito informacijsko-komunikacijskih tehnologija.³² Ono što određuje suvremeno društvo je logika tehno-znanosti, upravo zato što spomenuta tehno-znanost u potpunosti vlada cjelokupnim prostorom i vremenom svijeta, te vlada sustavno i svijetom života.

Etika je također mišljenje koje obuhvaća svu misao i politiku, čineći sebe čuvarom mišljenja iz koje nijedna etika nije bila sposobna zaštititi. Te je upravo tako i definirano biopolitičko stanje, kao zbiljska posljedica postmodernog stanja. Tu se onda pojavljuje pitanje ima li u takvom bio političkom, odnosno post modernom stanju života prije smrti?³³

2.1.3. Biopolitika kao disciplina i nadzor nad životom

Foucault je 70-tih godina 20. stoljeća u svojim predavanjima i spisima proveo radikalnu kritiku biologizma, naturalizma i definirao granice socijalnoga konstruktivizma. Biopolitika je zahvaljujući njegovu mišljenju arheologije znanja smještena u prostor discipline i nadzora nad životom. Politički procesi oslobođeni su nadodređenja biologijom, dok s druge strane to nipošto nije značilo da se prirodni čimbenici života u reguliranju procesa društvene i političke figuracije djelovanja proglašavaju nevažnima. Povijesni prekid u praksi politike kao ljudskoga djelovanja slobode u svrhovitom smislu, Foucault je označio „rođenjem biopolitike“ u modernome razdoblju vladavine suverenih država na prostoru teritorijalno ograničene nacionalne

³¹ Krivak, M., i Duraković, A., (2014). Ima li života prije smrti? Pojam života između biopolitičkog i postmodernog stanja. *Časopis za filozofiju i društvenu teoriju*. Vol. 3-4. br. 1., str. 21.

³² Ibid.

³³ loc. cit., str. 24.

države.³⁴ Isto tako za Foucaulta biopolitika nije dodatak ili proširenje pojma politike, već upravo novo određenje temelja moderne politike.

Stoga se biopolitika ne može svesti na ekologijsku politiku, niti na tehnologijske inovacije koje mijenjaju prirodnu okolinu. Upravo je njezin cilj radikalna i fundamentalna promjena poretka političkoga u moderni. Foucault definira bio politiku kao ulazak života i njegovih mehanizama u područje svjesnoga računa.

U rađanju politike, Foucault zagovara da se moderno doba biopolitike može izvesti iz liberalne forme vladavine. Upravo poredak moći sa svojim liberalno-demokratskim raspravama slobode i njezinih prirodnih prava na privatno vlasništvo u okviru političke ekonomije života u zajednici, koja nadilazi nacionalne granice, ali je ograničena na fiksni teritorij razmjene dobara na tržištu, nije posve svodljiv na ekonomsku doktrinu liberalizma ili političku ideologiju liberalizma.³⁵ Stoga je prirodni poredak već u temelju neprirodan, upravo zato što je rezultat političkoga uspostavljanja novoga poretka života samoga u strukturalnim okvirima nužnoga racionalnog nadzora nad onim što preostaje od same prirode.

Nadzor se u modernome dobu ne može razumjeti kao neposrednost odnosa između nadziratelja i nadziranoga, upravo zbog toga što je tu riječ o nadzoru koji proizlazi iz apstraktne forme racionalnosti poretka. Moć vladanja proizlazi iz toga da se ljudima vlada tako što ih se uvjerava da je u njihovu interesu podvrgavanje životnih iracionalnosti kolektivnome umu države ili zajednice zbog dobrobiti svih. Tu je potrebno istaknuti kako su statistika, demografija, epidemiologija i biologija nove moderne discipline znanja o kvantitativnim i kvalitativnim čimbenicima života u političkoj zajednici.

Upravo kao što je novovjekovni pojam slobodne osobe utemeljen u autonomiji uma, tako je na socijalno-političkoj razini biopolitika proširenje biološko-kulturnih procesa. Organizam s kojim se bavi moderna biologija odgovara organizacijskome ustrojstvu politike u državi kao poretku akumulacije moći. Suvremena moć je temelj biopolitičke produkcije bio moći i to je upravo središnji pojam cjelokupne teorije biopolitike. U različitim i novijim interpretacijama u kontekstu kritike globalnog

³⁴ Paić, Ž., (2009). op. cit., str. 18

³⁵ Ibid., str. 19.

kapitalizma i stvaranja nove vrste političkog subjekta cjelokupnog sustava kapitalizma, biomoć zauzima središnje i glavno mjesto.

2.1.4. Život i bio moć

Prvotno formuliranje biopolitike seže do Foucaultova konceptualiziranja bio moći i onoga biopolitičkog iz njegova predavanja. Ipak, analize oko pojma života Foucault razmatra iz konteksta biomoći, ona je treća u nizu tipova moći koje razmatra nakon suverene i disciplinarne. Na početku zastrašujuća moć nad smrću, sada se ispostavlja kao dopuna moći koja se pozitivno provodi nad životom. Ratovi se više ne vode u ime vlade, a koje treba braniti, oni se vode u ime opstanka svijeta.³⁶

Biomoć je za Foucaulta kolektivna snaga stanovništva u ekonomskom i političkom smislu, te nastankom nadzornih mehanizama moći u institucijama kao što su bolnice, zatvori i javne škole, učvršćuje se trajnost i vidljivost biopolitike suverene države. Funkcija je bio moći u institucionalnome održavanju poretka koji se razdvaja u modernom razlikovanju političke države i građanskoga društva.³⁷ Stoga je cilj bio moći regulacija stanovništva.

Pojam bio moći nalazi se na kraju crte razvitka trijade suverene moći, disciplinarna moć - bio moć. Stoga je bio moć za Foucaulta sveobuhvatna. Era se bio moći pokazuje kao neizbježnim sastojkom razvoja kapitalizma. Na taj se način ulazi u djelokrug interesa i samoga post modernoga stanja, te se dešava prilagodba informacijsko-komunikacijskoj postmoderni, putem prilagodbe pučanstva novooblikovanim ekonomskim procesima.³⁸ Upravo se po prvi puta putem postupaka moći i znanja uzimaju u obzir životni procesi koje se nastoji kontrolirati i izmijeniti, te se po prvi puta u povijesti ono biološko ogleda u političkom. Činjenica života prelazi u područje kontrole znanja i intervencije moći. Život ostaje unutar ljudske povijesti, preuzet njegovim tehnikama znanja i moći, te život na taj način postaje znatno više od prava,

³⁶ Foucault, M., (1994). Pravo na smrt i moć nad životom. Znanje i moć. Globus, Zagreb., str. 94.

³⁷ Paić, Ž., (2009). op. cit., str. 20.

³⁸ Ibid., str. 97.

ulogom političkih borbi.³⁹ Život je ovdje shvaćen kao temeljna potreba, te konkretna čovjekova bit i ispunjenje mogućnosti.

Pojam biopolitike u Foucaultovim analizama moći odnosi se na život u okruženju njegove znanstveno-tehničke produkcije moći. Stoga se biopolitika ne može odrediti niti pozitivno niti negativno, ona je način artikulacije moći u postmodernizme poretka vladavine, biopolitika je stoga struktura, a ne subjekt. Upravo se ovako razvijeni pojam biopolitike treba shvatiti kao negativnu moć vladavine koja se, iako proizlazi iz tradicije racionalnosti prosvjetiteljstva vraća ideologijama prirodne nejednakosti i rasne čistoće. Dati život i pustiti umrijeti upravo je načelo bio moći, čiji je glavni cilj podržavanje biološkog i skrbiti za život.⁴⁰

Tek se sada može vidjeti da je ono što je u 18. stoljeću u zapadnoj Europi otpočelo kao svjesna regulacija bio moći postalo ključnim čimbenikom stabilnosti liberalno-demokratskoga poretka.⁴¹ Porast stanovništva iznad očekivanog stupnja, migracije stanovništva iz drugih dijelova svijeta, mržnja prema doseljenima danas je fenomen kulturnog rasizma.

Sam problem nije u tome što Foucault odbija politiku izjednačiti s djelovanjem, nego upravo u tome što se djelovanje kao čin subjekta može izvesti samo iz strukturalnih odnosa moći. Pojam biopolitike u Foucaultovim analizama moći odnosi se na život u okruženju znanstveno-tehničke produkcije života kao moći. Zato biopolitika nije relacijski pojam, nego analitika biopolitike pokazuje da su moć, znanje i život sintetičko jedinstvo modernoga doba. Foucault je u svojem spisu „Riječi i stvari“ radikalizirao Heideggerovu postavku o kraju filozofije u znanostima i tehnici postavkom da smrt čovjeka odgovara kraju povijesno-epohalne avanture znanja o životu koje nastavlja svoj drugi život u biopolitičkom poretka moći.⁴² Iscrpljenost dugo vjekovne antropološke paradigme u kojoj je čovjek bio određen subjektom autonomnoga djelovanja, očituje se u rođenju biopolitike kao pozitivno-negativnom oživljenju svih mogućnosti modernih znanosti o čovjeku i prirodi u novome pojmu života.

³⁹ loc., cit., str. 99.

⁴⁰ Krivak, M., (2009). Biopolitika. Nova politička filozofija. AntiBarbarus. Zagreb., str. 167.

⁴¹ Paić, Ž., (2009). op. cit., str. 20.

⁴² Ibid. str., 21.

Biopolitika je moderna struktura moći suverene države u vladavini nad životima državljana, ali ako je biopolitika moguća tek u sklopu novovjekovne znanosti i tehnike, tada je problem u razvitku samoga pojma. Foucault pojam biopolitike treba shvatiti kao negativnu moć totalne vladavine, koja proizlazi iz racionalnosti prosvjetiteljstva i konzervativnoga povratka ideologijama prirodne nejednakosti. Problem u prihvatanju i daljnjem razvitku odnosa biopolitke zacijelo je u tome što nije skroz jasno kako taj pojam može biti vodeći u političkoj teoriji suverene demokracije.

Apsolutizacija bio moći nad omogućavanjem života, kao i apsolutna generalizacija suverene moći nad zadavanjem smrti znači da se biopolitika neposredno podudara s tanatopolitikom. Tako prema Espositu, svaka biopolitika prelazi u mogućnost da postane tanatopolitika, politika koja upravlja životom samo pri usmrćivanju.

2.1.5. Post moderno stanje

Postavlja se pitanje što sve određuje post moderno stanje? Tu se također javlja misao kako je potrebno prepoznati neljudski način komunikacije i tako zaštititi osnove ljudskosti koje se već čine bespovratno izgubljenima. Dok Lyotard u svom spisu *Neljudsko* opisuje svijet u kojem su snage tehno-znanstvenog, razvijenog kapitalizma usmjerene na očuvanje života i nakon prestanka postojanja svemira, ali to zasigurno neće biti život kakvog poznajemo danas. Tu se radi o tome da se nađe način kako bi se omogućilo postojanje misli bez prisutnosti tijela. Ljudsko tijelo postaje zastarjeli *hardware* kojeg se potrebno riješiti, dok se jedino nastoji očuvati misao kao svojevrsni *software* novo konstruiranog oblika života.⁴³ Odiyeljenost misli od tijela, zasigurno nije tip života kojega bi trebalo i vrijedilo čuvati.

U post modernom dobu tehno-znanost sudjeluje u tvorbi života i postaje kontrola nad životom. Upravo to da znanost ne objašnjava život, nego ga proizvodi stvara se novi odnos između čovjeka, stroja i životinje. U svemu tome mijenja se i karakter ljudskog života, te post moderna postaje slikom paradigme komunikacije i naznačuje gubitak drame života. Život stoga ovdje postaje projektom i programom. Za Lyotarda

⁴³ Krivak, M., i Duraković, A., (2014). op. cit., str. 24.

spas treba pronaći u novom pozicioniranju onoga političkog, a ono se izvodi iz slobode događaja.

Pojavljivanje i masovna upotreba globalnih komunikacijskih mreža obilježava cijeli svijet u obliku naturaliziranog i neo-liberalnog kapitalizma. Tako je kaptolski sustav postao nešto kao prirodni sud pred kojim ne postoji nikakvo utočište niti azil. Tako biopolitika poput bioetike postaje post moderna pojava koja nastaje stjecanjem društveno povijesnih okolnosti što ih opisuje postmodernizam. Dok je bioetička rasprava orijentirana oko negativnih utjecaja što ih suvremeni tehno-znanstveni razvoj i globalizacija imaju na etičko-tjelesnu osnovu ljudskog življenja i očuvanje svetosti na zemlji, biopolitika se bavi refleksijom i analizom legalnih režima u procesima, ispitivanjem zakonskog kondicioniranja života i povratnim djelovanjem života na isti proces.⁴⁴

2.2. Tanatopolitika i tanatosociologija

Fenomen smrti najdublje je povezan s ljudskim životom, slutnjama, strahovima očekivanjima i predodžbama. Samim rođenjem započinje bolan proces svakodnevnih transformacija tijekom kojih se u ljudskoj svijesti postupno javljaju temeljna pitanja o životu i ulozi u egzistencijalnoj drami. Tako se otkrivaju nove spoznaje ali i napuštaju stare i prevladane forme, pri čemu se prolazi kroz svojevrzne male smrti koje su neophodne kako bi se ostvarili nužni životni koraci.⁴⁵ U konačnici, smrt donosi utruće svih vitalnih funkcija i razvijanje čovjekove fizičke i psihičke strukture.

Za razliku od današnjeg civilizacijskog bijega od smrti, proučavajući kulture dnevnog Egipta, Tibeta, Kine, Japana, Meksika i drugih dijelova svijeta, ostaje se pod dojmom njihova pažljivog odnosa prema fenomenu smrti. U svim tim kulturama život se shvaćao kao priprema za smrt, pa je upravo zahvaljujući takvom stavu bilo važno iskoristiti ovozemaljski život kako bi se suočenje sa smrću dočekalo spremnije i svjesnije.

⁴⁴ Ibid., str. 26.

⁴⁵ Perović, Z., (2019). Dostupno na: <https://pulse.rs/tanatos-bog-smrti/>, (preuzeto: 10.03.2019).

Kao ni svi drugi analitičari, tako ni sociolog ne može govoriti o neposrednoj smrti jer ovu činjenicu nema u iskustvu. Upravo je i njegova tema posredni odnos živih prema umirućima, prema mrtvima i prema onostranom. Sociološka i politološka posrednost ovog odnosa leži u srodnom pristupu zasebnih disciplina tanatosociologije i tanatopolitike.⁴⁶ Nazivi su izvedeni od grčke riječi *Thanatos*, koja označava Boga smrti. *Thanatos* ili *Tanat* označava božanstvo smrti, te personifikaciju nenasilne smrti. Najčešće je prikazivan kao mladi čovjek s crnim krilima i ugašenom ili napola ugašenom bakljom, te ga u ranim prikazima karakterizira brada i strogi izraz lica i mač kojim je naoružan.⁴⁷ Dvije su srodne društvenonaučne analize o smrti:⁴⁸

- tanatosociološka – koji se bavi društvenim nejednakostima kod umiranja i
- tanatopolitička – u čijem središtu je politička instrumentacija tijela.

Obje su povezane upravo zato što se pogrebni politički rituali i razne ideologizacije smrti ne mogu razmatrati izvan realnih povijesnih oslova umiranja.

2.2.1. Društvena i politička strana smrti

Društvena stabilnost traži smjenu generacija, nestanak i povlačenje starijih i prodor mlađih, koji nisu opterećeni ranijim iskustvima i imaju drugačija očekivanja. Stoga se smrt smatra kao uređujući činilac društva. S povlačenjem i nestankom starijih slabe njihove ovlasti, te se stvara prostor za novu generaciju. U SAD-u se rodna i rasna jednakost probila povlačenjem starijih, ali smrt ne oslobađa samo prostor za pojavu novih ideja nego okupljajući ljude, stvara i nove oblike solidarnosti.⁴⁹

U sociološkom smislu je vrlo važno zapamtiti kako je društveni status onih koji imaju veće izgleda za umiranjem, uvijek niži od onih sa manjih izgledima. Upravo danas tek rođeno dijete ne može napustiti bolnicu bez imena, dok se u 18. stoljeću djetetu nije davalo ime sve do šeste godine jer je mortalitet djece bio vrlo visok. Iz toga se zaključuje da se na djecu nije dugo računalo, ali zahvaljujući napretku medicine postupno se regulirala prerana smrt i smanjen je mortalitet djece, pa je umiranje sužavano na starije.

⁴⁶ Kuljić, T., (2014). Tanatopolitika. Sociološkoistorijska analiza političke upotrebe smrti. Beograd., str. 19.

⁴⁷ Perović, Z., (2019). Dostupno na: <https://pulse.rs/tanatos-bog-smrti/>, (preuzeto: 10.03.2019).

⁴⁸ Kuljić, T., (2014)., op. cit., str. 19.

⁴⁹ Ibid., str. 19.-20.

Smrt nije nikada bila samo fiziološki prestanak života, nego je uvijek imala i razne važne funkcije za svijet živih, te se može govoriti i o sistemu smrti. To je pojam koji je 1977. godine uveo Robert Kastenbaum i definirao ga kao društveno-kulturno i simboličku mrežu kojom društvo posreduje odnos pojedinca prema smrti.⁵⁰ Ovaj složeni sistem osigurava:

- dominaciju svijesti (sliku onostranog),
- regulira mjesto za umiranje (bolnice),
- načine sahranjivanja (posmrtno rituale),
- određuje mjesto za sahranjivanje (grobља),
- određuje simbole sjećanja na mrtve (spomenici),
- vremensko obilježavanje datume smrti (Dan mrtvih, Uskrs) i
- zakone (smrtna kazna).

Po sebi se razumije da sistemi smrti nisu statični, nego su povijesno vrlo promjenjivi, zato je za njihovo istraživanje potrebno definirati teorijski i pojamovni okvir.

U srednjem vijeku je smrt pripadala životu, te je samo iznenadna smrt bila strašna smrt. Tek se početkom novoga vijeka smrt počela shvaćati kao prekid sa životom, te kao definitivni nestanak i propast. Ova promjena je odmah nagovijestila i krizu dotadašnjih kontrola smrti. Upravo stoga, nije dovoljno upozoriti da je u svako doba prevladavalo određeno viđenje uzroka umiranja i stanja nakon smrti koje se organizirano nadzire. Potrebno je dodati da je na djelu i različito viđenje smisla ili besmisla prekida života, te upravo ova mogućnost osmišljavanja smrti čini je simboličkim kapitalom živih. Stvari će stoga biti jasnije tek ako se doda da je vrednovanje života i smrti uvijek manje ili više kulturno oslovljeno složenom i promjenjivom realnom društvenom poviješću. Kao i ostale povijesne promjene i ove su tekle različitim tempom.

Modernizacija, raspad patrijarhalnog društva, slabljenje religije i napredak medicine bili su važna prekretnica između odnosa prema smrti. Nastanak straha od božjeg suda nije izmijenio strah od smrti nego i upotrebu smrti, te je došlo do promjene načina umiranja ali i žaljenja. Također je izmijenjena i podjela rada oko smrti, pa su se žene više od muškaraca trudile oko smrti. Pripremale su mrtve, oplakivale ih te su kod

⁵⁰ loc. cit., str. 20.

sjećanja na mrtve bile puno aktivnije od muškaraca. Muškarci su uglavnom bili aktivniji u organiziranju ceremonije, a posebno kod sahranjivanja imućnih. Žene su u islamskoj kulturi bile isključivanje sa sahrana, upravo zbog toga jer su muškarci bolje kontrolirali emocije.

Postavlja se pitanje kako se snaći u svladavanju zamršenog razvijanja tanatoloških promjena? Gotovo svi tanatolozi se slažu oko toga da je modernizacija smrti počela tek onda kada su se ljudi počeli racionalno distancirati od nje. Tako je počelo ateističkim prosvjetiteljstvom i nastavljeno u 19. stoljeću kada su liječnici počeli upozoravati da je mrtvo tijelo izvor zaraze, te ga treba uklanjati iz doma, što je snažno poticalo privatizaciju posmrtnih osjećaja. Upravo je modernizacija donijela novu viziju dobre smrti proširujući izbor odgovora na manje potrebe, pa i onu da pojedinci mogu uređivati vlastitu smrt. Dok kod post moderne smrti pojedinci sami kroje vlastiti posmrtni ritual, u tradicionalnom društvu njihove želje nisu bile važne.

Spomenute društvene potrebe svakako su utjecale i na političku upotrebu smrti. Za politiku je loša smrt uvijek bila ona koja se nije mogla iskoristiti. Nisu se mogle koristiti male sahrane, nego samo velike i to posebno vojne sahrane.

Donacija organa također je područje promjene odnosa prema smrti. Brojni aparati i lijekovi u bolnicama sve sigurnije reguliraju lagano umiranje, što je na neki način i kraj prirodnog umiranja. Smrt reguliraju stručnjaci brojnom tehnikom, a umiranje je sve više izuzeto od crkvenog vlasništva. Sve u svemu, smrt je sve manje javni, a sve više privatni događaj, sve manje se umire kod kuće i sve manje ljudi je u dodiru s umrlom osobom. Umirući je sve usamljeniji, a smrt je sve skrivenija. Umiranje nije samo potisnuto iz javnosti nego i iz svijesti pojedinca, te smo na neki način svjedoci same smrti, a primjećujemo je zato što je javni ritual oko okončanja života sve skromniji.

Tanatološka modernizacija također se ogleda u promjeni odnosa prema mrtvom tijelu, koje je između ostaloga i kulturna konstrukcija. Uvijek je mrtvo tijelo u fizičkom smislu bio dokaz smrtnosti, pa se uništavalo ili prepuštalo truljenju ali u simboličkom smislu zadržavao u pamćenju. Upravo tome i danas služe groblja, kao dio društvenog života mrtvoga tijela i kao važan simbolički prostor. Međutim, usprkos postojanosti ove simbolike mijenjao se i simbolički značaj mjesta smrti. Razni načini uklanjanja ljudskog mrtvoga tijela kao što su ostavljanje zvijerima, zakopavanje, potapanje i kremiranje nose različiti kulturni i simbolički smisao, a kada su u pitanju javne političke osobe

simbolizacija je još šarolikija. Tu se pojavljuje zakopavanje pojedinačnog tijela bez obilježja, anonimne sahrane u zajedničkoj grobnici, kremiranje, spomenici i sahrana u prirodi izvan groblja. Danas umiranje ima izvjestan broj obilježja, ljudi umiru u sve dubljoj starosti i to najčešće izvan svoje kuće u nekoj zdravstvenoj ustanovi.⁵¹

Također je potrebno spomenuti i oglašavanje smrti u raznim medijima, od usmenih poruka, preko novina, plakata, radija telefona i sve do interneta. U medijskom pogledu su film i televizija najviše obnovili ljudsku potrebu za pogrebom, pa je prilikom smrti javnih osoba izvedena dokumentarna televizijska slika simboličke smrti, te javnosti prenosi cijela ceremonija. Ovdje je riječ o kreiranju produžene smrti koja ne povezuje samo malu grupu ljudi kao što je obitelj, nego i širu skupinu koja se međusobno ne poznaje. Upravo se preko televizije uspijeva razbuditi tužna osjećanja u ljudima, te prolazna osjećanja slavnih osoba mogu biti politički upotrjebljena. Također se mijenjala i javna kultura žaljenja kao politički potencijal, već od kraja 18. stoljeća građanska kultura žaljenja počela se iskazivati u novinama, najprije kao sredstvo poslovnih ljudi kako bi obavijestili o smrti poduzetnika te početkom 19. stoljeća nastaju prva privatna pogrebna poduzeća koja preuzimaju pokop od obitelji.⁵² Neposredno s tim pojavljuje se i gradnja krematorija, te tanatopolitički gledano širenje prakse kremiranja smanjivalo je značaj groba kao mjesto sjećanja.

Neobično snažni i aktivni tanatopolitički preokreti bili su ratovi 20. stoljeća. Masovna ubijanja unijela su nove promjene u suočavanju sa smrću. S razvojem medicine koji je smanjivao umiranje mladih, s druge strane je rastao broj mladih boraca koji su umirali. Masovne smrti u ratu potakle su razvoj nove javne kulture žaljenja poginulih boraca i otvorile novi prostor u državnoj upotrebi smrti. Smrt poginulih u ratovima zasjenila je smrt umrlih u masovnim epidemijama.

Tanatopolitika i tanatosociologija su relativno mlade discipline, te postoje različiti istraživački pristupi. U politici se upotreba smrti promatra kroz dva ideološka obrasca:⁵³

- Organizirano ubijanje se najčešće opravdava kao uzvraćeno nasilje. Krv je simbol osвете, a *Lex talionis* je česta figura kod pravdanja ratova i raznih revolucija. Formalno gledano, dramatizacija preko simbola smrti je dinamika

⁵¹ Luj-Vensan, T., (1989). Smrt danas. Beograd., str. 22.

⁵² Kuljić, T., (2014)., op. cit., str. 28.

⁵³ Ibid., str. 30.

svake tanatopolitike koja u pravdanju nasilnih preuređenja društvene organizacije nudi stradalima kao naknadu razne vrste spasenja.

- Korištenje mrtvoga tijela kod pogreba vladara pruža smisao i kontinuitet vlasti te stvara identitet i opravdava vlast nasljednika.

Tanatopolitika je institucionalna prijetnja pojedincu kroz kaznu zbog njegovih grijeha, a brojna istraživanja ove prijetnje su se razlikovala po tome da li je Bog više pravedan ili dobar. Vladajući su nametali mišljenja o vlastitoj direktnoj ili posrednoj vezi s Bogom, a mogućnost iskupljivanja grijeha otvarala je prostor politici. Upravo zbog toga što potiče promjenu u svim segmentima, smrt je kriza života, i to ne samo fiziološka nego i društvena i kulturna. Formalno gledano, riječ je o fazi prelaza koja uključuje gubitak i traži nadoknadu. Ukoliko se radi o smrti javne osobe, tada se radi o političkom karakteru, te svuda gdje su prisutni simboli smrti u strukturi političkog djelovanja, riječ je o tanatopolitici.

2.2.2. Vlast nad društvima

Potpuno slobodno odlučivati o svom životu i svojoj smrti, čovjek odlučuje rastaviti se sa životom da bi potražio smrt. Smrt je prisutna u čovjekovom životu od kako se on rodio pa sve do njegovog posljednjeg trenutka, a za veliki broj očajnika samoubojstvo i dalje predstavlja način kako bi živjeli drugačije, te dramatičan pokušaj da izraze svoj zahtjev za boljim životom. Upravo nam tanatologija otkriva da je granicu života i smrti i danas teško odrediti.

Vlast koja predstavlja gospodarenje društvom, podrazumijeva isto tako i moć nad svakim njegovim pripadnikom, ukidanje njegove nezavisnosti od društva i onemogućavanje slobodnog odlučivanja o svom životu i slobodnog odlučivanja o svojoj smrti.⁵⁴ Tijekom povijesti čovjek se neprestano borio kako bi mu se priznalo dostojanstvo, pa se tako u čitavoj povijesti može uočiti zahtjev ljudi kako bi im se priznala neka prava. Danas čovjek želi živjeti upravo onako kako nalikuje čovjeku i dostojanstveno umrijeti. Vlast je prije posjedovala pravo odlučivanja o smrti i kažnjavanja onih koji su sebi oduzeli život. Također je imala pravo odlučivanja o životu

⁵⁴ Luj-Vensan, T., (1989), op. cit., str. 47.-48.

ali ne i pravo na život. Vlast nad društvima ostvarivala se odlučujući o životu i smrti, tako što su ljude prisiljavali da žive ili da umiru.

Potrebno je analizirati vlast nad društvima u raznim područjima, kao što su:⁵⁵

- Područje moći stvarnog djelovanja – to je djelovanje same osobe ili sudjelovanje neke druge osobe, kao što je slučaj kod samoubojstva izvršenog uz tuđu pomoć.
- Područje čovjekove psihološke moći – bilo da je čovjek svjestan ili nije svjestan, on potpuno samostalno odlučuje o svome životu ili smrti.
- Područje moralne moći – prema etici čovjek ima pravo sebi oduzeti život, ali vlastita savjest mu to ne dozvoljava.
- Područje moći prava – tu se postavlja pitanje, što stoji u zakonu? Što zakon dopušta a šta zabranjuje činiti?

2.2.3. Značajni simboli smrti

Svaka politika nužno je povezana sa nasiljem, ubijanjem i smrću, s čime se slažu i brojni teoretičari, kao što su Marx i Weber kada su povezivali državu sa nasiljem. Bilo da se država definira kao monopol nad legitimnim fizičkim nasiljem kao kod Webera ili kao aparat vladajuće klase kod Marxa, jednako polažu pravo na kontrolu života i smrti. Tako Agamben tvrdi da suverenitet života nije u državi podvrgnut zakonu nego da stvara goli život čija se ogoljenost, a time i politička priroda sastoji u nekažnjenoj podložnosti ubijanju.⁵⁶

Simbolizacija prava državnih službenika nad kontrolom života i smrti jednako je važna koliko i simbolizacija same smrti. Simboli vezani za smrt su uglavnom jasni vrijednosni simboli. Potrebno je spomenuti tri ključna simbola tanatopolitike, od kojih možemo izdvojiti: krv, uskrснуće i žrtvu. Krv je ključni simbol smrti koji ima dugu povijest u političkim pokretima. Oko krvi kao simbola centrirani su metaforični kompleksi u revolucionarnim raspravama između smrti starog i rođenja novog društva.⁵⁷ Tako je i osnova kršćanske tanatosimbolike Kristova krv kao simbol muka,

⁵⁵ Ibid., str. 48.-49.

⁵⁶ Agamben, G., (2012). Suverena moć i goli život. Multimedijalni institut. Zagreb., str. 14.-15.

⁵⁷ Kuljić, T., (2014), op. cit., str. 41.

strpljenja, oprosta, smrti i uskrsnuća. Američki simbolički sociolog Michael Blain zapaža da je krv ključni sveti simbol života koji ima karakteristično djelovanje, ali isto tako krv je i osnova nečistoće, krivice i osвете.⁵⁸

Spektar simbola krvi je znatno širok, koji obuhvaća nedužne žrtve, heroje koji su razlikovali život i mučenike koji su dobrovoljno izabrali smrt, ali i zasluženu osvetu i kaznu koja je stigla neprijatelja. Kod upotrebe ovoga simbola cilj je prije svega razbuditi osvetu, ponos i odanost. Tragedija ne obuhvaća samo stradanje i smrt, nego pruža i smisao novom životu u društvu. Ključna tanatopolitička poruka je upravo opomena da je Kristova krv prolivena kako bi svi ostali ljudi živjeli.

Pokraj krvi, kod razvijenih i sistematiziranih religija simbolička politička figura uskrsnuća je vrlo važna za slanje poruke prilikom smrti vladara. Kako bi se nered koji prijeti državi nakon smrti vladara smirio, tumači se nastanak i rođenje novoga vladara. Upravo za metaforu u kojoj se podudara smrt starog i rođenje novoga vladara, izabrana je ptica feniks koja se rađa iz pepela. Sahrana je svuda simbolički simbol koji spaja smrt i rođenje, te se smrt predstavlja i kao kraj i kao novi početak u vjerskim i svjetovnim ideologijama. Kod vjernika je smrt tijela rođenje duše u svijetu mrtvih, a kod ateista je smrt prilika da se osnaže društvene vrijednosti poretka. Zato je u svakom društvu prestanak života vrlo važna veza između poretka mrtvih i poretka živih. Onima koji stavljaju načela iznad života mora se priznati žrtvovanje i upravo je to tanatopolitika svih revolucija.

Upravo simboli posjeduju vezu sa mrtvima u različito oživljenoj mašti živih, te iskazuju osjećanja društva. Krv je sveti simbol smrti ali i života, izvor krivice i osвете, simbol nasilja neprijatelja ali i stradanja heroja.⁵⁹ Vjera, nacija i rasa su simbol krvi i smrti, a metafora krvi opisuje smrt, a politička upotreba smrti zavisi od načina umiranja. Upravo to kako se umire je važnije od same činjenice da se mora umrijeti. Kod svake politike smrt se prikazuje kao posljedica aktivnosti negativnih sila i javnog neprijatelja. Kako bi se nadoknadila pretrpljena smrt grupa priziva osvetu te traži podmirenje

⁵⁸ Blain, M., (2001). *The Politics of Death – A Sociological Analysis of Revolutionary Communication*. Dissertation Com. USA books., str. 20.

⁵⁹ Ibid., str. 37.

pravde. *Lex talionis* je neuništivi obrazac upotrebe smrti u politici, a način umiranja je od ključne važnosti za političku upotrebu smrti.⁶⁰

Kod objašnjavanja promjena kolektivnih simbola, tanatopolitika dopunjuje tanatosociologiju. Nakon 1989. godine došlo je do masovnih rušenja komunističkih spomenika, ponajviše u Republici Hrvatskoj. Odmah nakon sloma Jugoslavije i socijalizma spomenici su izgubili simboličku snagu, a novi simboli traže i nove grobove, a nove sahrane su prilike za novi politički poredak. Svaki režim stvara vlastiti simbolički okvir, te država uvijek koristi simboličke sahrane oko smrti kao sredstvo političke kontrole.

Mnogi poznati i javni političari, koje su komunisti organizirano zaboravljali preko noći su proglašeni besmrtnim. Što su više stradavali, to je simbolički kapital njihova imena bio politički upotrebljiviji, kao što su Stjepan Radić i Draža Mihailović. Antropologinja Katherine Verdery je u knjizi „Politički život mrtvih tijela“ istražujući ponovne sahrane, pokazala važnu stranu onoga što naziva „*dead body politics*“. Verdery također ispituje i opisuje prirodu socijalizma kako bi što bolje razumjela njegove posljedice i postavila pitanje koje bi ga društvene forme mogle zamijeniti. Ona u svojoj knjizi analizira teme kao što su civilno društvo, izgradnja tržišne ekonomije, privatizacija, nacionalni i etnički sukobi, promjene rodničkih odnosa.⁶¹ Politika je stalna borba oko nametanja smisla preko simboličkih rituala do mrtvih, ali isto tako i grobovi anonimnih su dio istoga procesa.

2.2.4. Poželjna vizija smrti i društva

Kao što u svakoj ideologiji treba uočiti viziju poželjnog društva i viziju neprijatelja, tako je i u tanatosociologiji važno razlikovati povijesne promjenjive vizije poželjnog umiranja.⁶² Značaj života je pretpostavka za razumijevanje smrti, tako se u Bibliji umirući ne vraća Bogu nego prahu iz kojega je nastao.

U Starom Zavjetu nakon smrti više nema zajednice s Bogom, premda ovdje nije do kraja jasno da li je smrt božja kazna, ali sasvim je sigurno da iznenadna smrt to je. U

⁶⁰ loc. cit., str. 24.

⁶¹ Katherine Verdery, dostupno na: https://www.delfi.rs/knjige/6697_sta_je_bio_socijalizam_i_sta_dolazi_posle_njega_knjiga_delfi_knjizare.html, (preuzeto: 07.03.2019).

⁶² Kuljić, T., (2014), op. cit., str. 47.

starom Izraelu nasilno i neočekivano umiranje bio je znak božjega gnjeva. Smrt kao bolest i patnja je stalna prijetnja ratrošnom životu. Bitno je napomenuti da su u starom Izraelu proroci politički koristili smrt. Max Weber piše o silnom prestižu proroka koji su narodima ulijevali strah o katastrofi, bez čega se ne može razumjeti unutrašnji skop Starog Zavjeta.⁶³

Magijski i vjerski stručnjaci nisu samo u tragedijama prepoznavali božji gnjev, nego su također širili sliku poželjne smrti kao božje milosti. *Euthanatos* je bio grčki izraz za dobru smrt, tek je kasnije ovaj pojam stekao drugačije značenje – pomoći pri umiranju, a u 20. stoljeću dobiva naziv iskorjenjivanja slabih i uništenje nedostojnog života. U antici je dobra smrt bila laka smrt i časna smrt u borbi, dok je u grčkoj i rimskoj antici eutanazija bila dostojna i prava smrt, sretna i duga starost. Eutanazija je bila laka, brza i časna smrt (na ratnom polju), dok je smrt od duge bolesti bila nepoželjna i negativna. Kasnije se ova vizija postepeno mijenjala, te je za kršćanske i srednjovjekovne teologe nepripremljena i iznenadna smrt (*mors improvida*) bila božja kazna, dok je lagana smrt bila milost. Raznim mitovima i ritualima trebalo je svladati suprotnost između predavanja smrti i nade u besmrtnost.

U ranoj antici od 20. do 5. stoljeća p.n.e. prevladava spaljivanje mrtvoga tijela, ali u istome vremenu u Egiptu je bila praksa ukopa. Odnos prema mrtvom tijelu se postepeno mijenjao, te je spaljivanje tijela shvaćano kao simbolom čišćenja, oslobođenje duše od tijela ali i zaštite od mrtvih. U Rimu je sahrana bila način isticanja obitelji, a razlog zabrane kremiranja unutar grada bila je zbog velike opasnosti od požara. Nešto kasnije Karlo Veliki zabranjuje kremiranje. Također su se postepeno mijenjala i mjesta sahrane, te su se groblja izdvajala od naselja. Sve do Novoga vijeka nije bilo svjedočanstva o umiranju i smrti sirotinje.

⁶³ Ibid., str. 48.

3. METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA

3.1. Tanatopolitičke teme u hrvatskim medijima

Istraživački cilj rada je analizirati medijske objave o tanatopolitici u Hrvatskoj, kako bi se upozorilo na važnost pojma u medijskim sadržajima. Upravo je u tu svrhu provedena kvantitativna analiza sadržaja tekstova koji su objavljeni u tisku i na internetskim portalima. Kao izvori analize odabrane su dnevne novine te internetski portali. Analizirane su objave od 1. svibnja do 1. prosinca 2011. godine i 1. travnja do 1. studenog 2015. godine. Istraženo je četiri dnevnih nacionalnih tiskovina i tri portala: Jutarnji list, Večernji list, 24 sata, Novi list, Index.hr, Net.hr te n1info.com. Analizirano je ukupno 46 članaka koji su u sebi sadržavali tanatopolitički sadržaj što je bio i glavni kriterij za odabir članaka.

Ideja o praćenju medija predstavlja proširenje metodološkog pristupa u komunikološkom istraživanju poznatom i kao analiza sadržaja. Klasični teoretičari analize sadržaja, osobito Bernard Berelson i Harold Lasswell, uveli su je kao instrument pomoću kojeg se može odrediti što mediji doista rade te definirati uređivačku politiku prema različitim aspektima društvenog života, uključujući i same medije. Političari tvrde da mediji imaju veliku moć i utjecaj, te da mediji također u svome objavljivanju zauzimaju političke strane. Upravo zbog velike moći medija, oni koji su na vlasti vide medije kao priliku da prenesu svoje poruke, bile one dobre ili loše, putem tiskanih i elektroničkih medija. Tijekom posljednjih pola stoljeća medijska pokrivenost je bila optužena da ima veliki utjecaj na svjetsku povijest.⁶⁴ Očito je da će odnos između javnih vlasti i medija i dalje ostati napet i kontroverzan te da će se razvoj digitalne komunikacije i društvenih medija drastično promijeniti u bliskoj budućnosti, ali će to izazvati nove koalicije.

⁶⁴ Malović, S., i Obradović, Đ., (2009). *Međunarodni znanstveni časopis za pitanja medija, novinarstva, masovne komunikacije i odnosa s javnostima*. Sveučilište u Dubrovniku. Vol. 3., br. 6., str. 13.

S obzirom da tijekom istraživanja nisam naišla na dovoljan broj članaka sa opsežnijim i konkretnijim tanatopolitičkim sadržajem, barem za period koji sam odabrala analizirati sadržaj, bilo je otežano napraviti analizu sadržaja koja bi bila sistematična te obuhvatila temu ovog rada na zadovoljavajući način koji bi prikazao realnu sliku tanatopolitičkog narativa u Republici Hrvatskoj. Usprkos tome, provela sam simplificiranu analizu svih jedinica za koje sam smatrala da u sebi sadrže tanatopolitički sadržaj. Kako bi se eventualno provela u budućnosti sistematičnija i opširnija analiza sadržaja na ovu temu, svakako treba obuhvatiti veće vremensko razdoblje i uključiti više medija.

3.2. Analiza sadržaja hrvatskih medija prije parlamentarnih izbora 2011. i 2015. godine

U radu se analiziraju prilozi s izjavama političara tijekom kampanje za parlamentarne izbore 2011. i 2015. godine te hipoteze koje se odnose na upotrebu tanatopolitike u hrvatskim novinama u periodu od 6 mjeseci prije dvaju parlamentarnih izbora u Hrvatskoj i to 2011. godine i 2015. godine. Hipoteze su:

- Prva hipoteza – pripadnici desne političke struje u većoj koncentraciji koriste smrt u svom političkom narativu.
- Druga hipoteza – najčešće se kao tanatopolitički materijal koriste smrti istaknutih ličnosti iz hrvatske povijesti 20 stoljeća.
- Treća hipoteza – u predizbornom periodu 2015. godine postojala je učestalija upotreba smrti u političkom diskursu u usporedbi s 2011. godinom.

Istraživanje priloga objavljenih u vodećim hrvatskim medijima provedeno je metodom analize sadržaja. Rezultati pokazuju da su prilozi koji uključuju političku komunikaciju o suvremenim povijesnim temama bili umjereno zastupljeni, a da su rasprave o njima potencirane u najvećim strankama, HDZ-u i SDP-u.⁶⁵

tek nakon prvih višestranačkih izbora 1990., a time i o liberalizaciji medijskoga sustava.⁶⁶ U političkoj komunikaciji u Hrvatskoj posredovanoj medijima tijekom izbornih kampanja, sve od početka 2000-tih medijski fokus se odvija na dvije vodeće političke stranke, HDZ i SDP. Unutar zadanog razdoblja i tematike koja je bila dostupna, analizirano je ukupno 46 članaka.

Novine su u gotovo polovici članaka (43,9%) izvještavale o problematici povezanoj s Domovinskim ratom, a sadržaji vezani uz Domovinski rat kretali su se od pitanja branitelja, preko zasluga i uloga pojedinaca za pobjedu u Domovinskom ratu, do općenitoga podsjećanja na Domovinski rat i na žrtve koje je hrvatska podnijela. Iz navedenoga možemo zaključiti kako se obje političke struje u Republici Hrvatskoj služe tanatopolitičkim temama, s tim da se najviše pozivaju na Domovinski rat. Stranke koje se po svome opredjeljenju svrstavaju „desno“ u većoj koncentraciji koriste smrt u svome djelovanju, upravo zbog učestalijeg pozivanja na Domovinski rat.

Sadržaji vezani uz Drugi svjetski rat spomenuti su u trećini priloga (29,5%) povezanih sa sadržajima vezanima uz hrvatsku prošlost. Upravo u predizbornom periodu 2015. godine, postaje učestalija upotreba smrti u političkim raspravama u usporedbi s 2011. godinom. Dominiraju teme vezane uz Domovinski rat, a one vezane uz Drugi svjetski rat od sekundarne su važnosti. Domovinski rat je svjež trauma hrvatske suvremene povijesti, stoga se ne treba čuditi što se upravo na toj temi najčešće vode i političke polemike kojima se pokušavaju diskreditirati pojedinci s obzirom na njihovu funkciju i ulogu u Domovinskom ratu.

Od primjera izjava koje opisuju odnos pozivanja političara na Domovinski rat možemo izdvojiti izjavu Božidara Kalmete upućenu svojim tadašnjim političkim protivnicima: „*Smrdi li im Domovinski rat, smeta li im što mjesec dana prije izbora*

⁶⁵ Mustapić, M.; Balabanić, I. (2018). „Mjesto sjećanja“ ili izborna kampanja? Analiza sadržaja hrvatskih medija prije parlamentarnih izbora 2015. *Društveno istraživanje*. Vol. 27. br. 3., str. 431.

⁶⁶ Ibid., str. 437.

moraju vježbati kako se maše hrvatskom zastavom, jer im je to rekao neki skupo plaćeni Amerikanac.“⁶⁷

Zatim izjava Tomislava Karamarka: *„Za Tuđmana su govorili da je diktator, za branitelje da su kriminalci, invalidi Domovinskog rata su lažni invalidi, 90-te godine za njih su mračne, a mi smo doživjeli vrhunac hrvatske povijesti i sretni smo što smo bili sudionici i suverenici.*“⁶⁸

*„Stvorili smo Hrvatsku prije 25 godina zahvaljujući velikanu povijesti. Što više prolaze dani, mjeseci i godine taj čovjek je sve veći i veći, a zove se Franjo Tuđman“.*⁶⁹

Kao što se vidi iz navedenih primjera HDZ je isticao u prvom redu vlastite zasluge, a minorizirao ulogu SDP-a i srodnih stranaka tijekom Domovinskog rata. Kada govorimo o sadržajima iz Drugog svjetskog rata, političari i novinari uglavnom su se doticali podjele na ustaše i partizane te pokušaja revitalizacije totalitarnih ideja u suverenom društvu. Naglašavala se uloga i položaj svake od navedenih skupina tijekom Drugog svjetskog rata te su se pojedine osobe s današnje političke scene povezivale s događajima iz Drugog svjetskog rata. Kao primjer izjave u kojoj se osvrću na razdoblje Drugoga svjetskog rata možemo izdvojiti izjavu Zorana Milanovića (SDP): *„To je ta crna košulja, to je najveća opasnost za Hrvatsku. Na listi njegove koalicije su stranke koje veličaju ustaštvo i Antu Pavelića, to je činjenica. Takvi ljudi su motivirani i organizatori svega crnokošuljaš kog u Hrvatskoj i o njima treba govoriti“.*⁷⁰ Zatim izjavu Tomislava Karamarka (HDZ): *„Ali to je možda naša pobjeda. Jer su od nas naučili kako treba voljeti Domovinu i mahati njezinim zastavama i da je Tuđman najveći Hrvat 20. stoljeća, a ne neki Josip Broz – ubica“.*⁷¹

Obje vodeće stranke, HDZ i SDP, te njihove izborne koalicije usredotočile su se na konstrukciju narativa vezanih uz Domovinski rat i podijeljena sjećanja vezana uz Drugi svjetski rat. Političari iz Domoljubne koalicije najčešće su govorili o važnosti Domovinskog rata, kao što je navedeno u prikazanim izjavama, za današnju Hrvatsku te su ujedno naglašavali vlastitu ulogu u ratu. Političari iz koalicije Hrvatska raste

⁶⁷ Jutarnji list, dostupno na: <http://izbori.jutarnji.hr/karamarko-u-zadru-vladajuci-nisu-zeljeli-hrvatsku-kakvu-imamo/>, preuzeto: (30.06.2019).

⁶⁸ Net. hr., dostupno na: <https://narod.hr/hrvatska/karamarko-za-tudmana-su-govorili-da-je-diktator-za-branitelje-da-su-kriminalci-invalidi-domovinskog-rata-su-lazni-invalidi>, (preuzeto: 30.06.2019).

⁶⁹ Index hr, dostupno na: <https://www.index.hr/vijesti/clanak/parada-domoljublja-i-kica-hdz-ispunio-zagrebacku-arenu-do-posljednjeg-mjesta/854073.aspx>, preuzeto: (30.06.2019).

⁷⁰ Mustapić, M.; Balabanić, I. (2018)., op. cit., str. 443.

⁷¹ N1 TV, dostupno na: <http://hr.n1info.com/Vijesti/a83046/Karamarko-Vladavina-SDP-a-bila-je-potpuni-debaki.html>, preuzeto: (30.06.2019).

uglavnom su govorili o ponovnom porastu napetosti između Hrvatske, Srbije, Bosne i Hercegovine i negativno se odnosili prema ulozi stranaka iz Domoljubne koalicije prema uspostavljanju dobrih odnosa s državama koje su bile uključene u ratna zbivanja 1990-tih na području bivše Jugoslavije.⁷² Domoljubna koalicija isticala je zasluge Franje Tuđmana u stvaranju današnje Hrvatske, dok su političari iz koalicije Hrvatska raste isticali negativne pojave i procese iz 1990-tih, poput procesa privatizacije, slabljenja gospodarstva i industrije, niske razine demokratskih sloboda. Iako je bilo očekivano da će se više spominjati pojedinci koji su određenu političku struju zadužili nakon svoje smrti, u ovoj analizi to nije bio slučaj te se većina tanatopolitičkog sadržaja u tom periodu (2011. i 2015. godine) svela na skupne žrtve ratova koji su zadnjih desetljeća pogodili Hrvatsku. Iz tog razloga, klasičnu analizu sadržaja nije bilo moguće provesti na adekvatan način. Međutim, kako bi se ukazala još jedna dimenzija tanatopolitike na ovdašnjim prostorima, zanimljiv je i koncept triju sahrana koje su se dogodile s višegodišnjim razmacima a u središtu su jake političke ličnosti koje su generalno neiscrpan tanatopolitički materijal političarima i ostalima koji pretendiraju na emocije i sjećanje kod građana birača.

4. REZULTATI ISTRAŽIVANJA

Kao što je navedeno u prijašnjim poglavljima, klasičnu analizu sadržaja nije bilo moguće adekvatno provesti iz razloga što za navedeni period nije bilo dostatnog materijala. Umjesto istaknutih pojedinaca za koje sam očekivala da će se relativno često spominjati, tanatopolitičkog govora, odnosno, instrumentalizacije smrti u korist političkih bodova gotovo da nije ni bilo u istraživanim medijima. Najčešće su se spominjale žrtve Domovinskog te Drugog svjetskog rata. Čak i u kontekstu tih dvaju ratova, smrt je bila sekundarna, ako ne i tercijarna, tema vezana za oba rata. U većoj koncentraciji spominjale su se povijesne činjenice koje su, ukoliko govorimo o tanatopolitičkom materijalu, odnosile na broj žrtava u logorima ili su samo „okrznule“ smrt kao neizostavnu činjenicu ratnih tragedija.

⁷² Mustapić, M.; Balabanić, I. (2018)., op. cit., str. 445.

Stoga, od 46 analiziranih članaka, 20 članaka, odnosno njih 43,9% odnosilo se na Domovinski rat i žrtve proizašle iz tog rata. Usprkos očekivanjima da ću se susresti s imenima poput Gojka Šuška i Aleksandre Zec, analizirani materijal nije to potkrijepio, naprotiv, retorika predizbornih kampanja nije bila okrenuta pojedinačnim žrtvama. Od tanatopolitičkog sadržaja koji se odnosi na Drugi svjetski rat, kriterije je zadovoljilo samo 13 članaka i to također bez isticanja pojedinaca već broja žrtava u logoru Jasenovac. Također, treba istaknuti kako za izbore iz 2011. godine ima znatno manje materijala nego za izbor koji su održani 2015. godine te su time potonji imali značajnije više materijala iz kojeg se mogla vršiti analiza. Kao treća skupina tanatopolitičkog sadržaja istaknulo se svega 12 članaka, odnosno 26,6% koji su uglavnom bili posvećeni ubojstvu Tomislava Salopeka u ljeto 2015. godine. Čak 10 članaka spominje Tomislava Salopeka u političkom kontekstu, kao primjerice europarlamentarac Tonino Picula s izjavom *"Taj zločin dokazuje da nitko nije i ne može biti siguran na tom području koje je pogođeno sukobima. Je li nacionalnost tu presudna, možda. Mislim da će mnogi pokušati manipulirati činjenicom da jedan dio strategije terorista može biti i izbjeglički val"*⁷³.

Otmice i ubojstva Tomislava Salopeka dotaknula se i Vesna Pusić ali samo informativno, bez cilja kako bi se njegova otmica instrumentalizirala : *"Tomislav Salopek otet je 20. srpnja, osam dana nakon toga je za njega tražen novac. Nije bilo kontakta do 5. kolovoza kada je objavljena njegova snimka od strane Islamske države. Tada je traženo da se iz egipatskih zatvora oslobode zatočene žene islamske vjeroispovijesti. Zapravo nije bilo specifičnog zahtjeva"*⁷⁴. Koliko je ta tema bila doista u centru predizbornih kampanja 2015. godine, govori i zastupljenost među ostalim temama koje su tradicionalno zastupljene u predizornoj retorici hrvatskih političara: *„U izboru za najvažniju temu/događaj mjeseca jedna se tema posebno izdvojila: veliki izbjeglički val na jugu i jugoistoku Europe što je najvažniji događaj za 30,2 posto hrvatskih građana/građanki. Slijede dvije teme s izborom oko 15 posto: obilježavanje 20. obljetnice Oluje (vojni mimohod u Zagrebu i proslava u Kninu) s izborom od 17,3 posto te ubojstvo Tomislava Salopeka u Egiptu (15,5 posto). Slijede dvije teme s izborom od oko 8 posto: rast BDP-a od 1,2 posto (izbor je 8,6 posto hrvatskih građana)*

⁷³ Index.hr, dostupno na <https://www.index.hr/vijesti/clanak/Picula-o-otmici-Tomislava-Salopeka-Nitko-nije-siguran/838235.aspx>, preuzeto 6.6.2019.

⁷⁴ Index.hr, dostupno na <https://www.index.hr/vijesti/clanak/Pusic-protiv-Milanovica-Necemo-se-skrivati-ispod-stola-mi-smo-dio-koalicije/836020.aspx>, preuzeto 6.6.2019.

*i odluka Vlade o konverziji kredita u švicarskim francima u eure (8,2 posto). Slijedi skupina događaja/tema s izborom između 2 i 5 posto: uspješna turistička sezona (4,7 posto), nastavak rasprava o raskidanju Sporazuma o arbitraži granice (3,0 posto), sportski uspjesi naših sportaša, reprezentacija i klubova (2,9 posto), smrt Arsena Dedića (2,2 posto). Ostale su teme s izborom do 2 posto.*⁷⁵ Time se također ukazuje kako je prva hrvatska žrtva tzv. Islamske države odmah iz Domovinskog rata po interesu i retorici političara. Naravno, ne treba se libiti istaknuti kako se te teme koriste s manipulativnom intencijom kako bi se lakše došlo do osjećaja birača. Manipulacija u području djelovanja medija se toliko razvila da ljudi uopće više nisu svjesni koliko se s njima manipulira. Obično to podrazumijeva utjecaj medijskih sadržaja i tema na društvo. Upravo se zato pri istraživanjima medijskih sadržaja treba prije svega usredotočiti na politiku dsmog uredništva koja odlučuje o svim stvarima. Mediji su odabirom i predstavljanjem određenih tema u prošlosti bitno utjecali na mijenjanje različitih društvenih vrijednosti te poželjnog ponašanja.

Metodologijom analize sadržaja provjerene su hipoteze koje su se odnosile na upotrebu tanatopolitike u hrvatskim medijima u periodu od 6 mjeseci prije parlamentarnih izbora 2011. i 2015. godine:

- Prva hipoteza – pripadnici desne političke struje u većoj koncentraciji koriste smrt u svom političkom narativu.
- Druga hipoteza – najčešće se kao tanatopolitički materijal koriste smrti istaknutih ličnosti iz hrvatske povijesti 20 stoljeća.
- Treća hipoteza – u predizbornom periodu 2015. godine postojala je učestalija upotreba smrti u političkom diskursu u usporedbi s 2011. godinom.

Zaključno možemo reći da su sve tri analizirane hipoteze točne. Glavna tanatopolitička tema u političkim raspravama u Republici Hrvatskoj je Domovinski rat koji je dominantno dnevopolitička tema i polje ideoloških nadmetanja. Ne možemo sa sigurnošću reći da pripadnici desne političke struje u većoj koncentraciji koriste smrt u svom političkom narativu, ali možemo potvrditi da u svojim političkim kampanjama više koriste Domovinski rat, a središnja ličnost na koju se pozivaju u svojim predizbornim skupovima je prvi hrvatski predsjednik Franjo Tuđman.

⁷⁵ Index.hr, dostupno na <https://www.index.hr/vijesti/clanak/Milanoviceva-Vlada-rekordno-popularna/839980.aspx>, preuzeto 6.6.2019.

Smrti istaknutih ličnosti iz hrvatske povijesti se koriste kao tanatopolitički materijal, ali Domovinski rat je glavna tanatopolitička tema u Republici Hrvatskoj.

Tijekom modernih izbornih kampanja u javnosti bi se intenzivnije trebalo razmišljati o rješenjima društvenih problema i politika kojim bi se društvo trebalo razvijati, a posebice o tome kako osigurati uvjete za prosperitet mlađih naraštaja, ali to u Republici Hrvatskoj nije slučaj. Analizirajući medijske istupe hrvatskih političara u predizbornoj kampanji 2011. i 2015. godine zaključujemo da se u umjerenoj mjeri koriste tanatopolitičkim temama.

5. PRIMJERI DRUŠTVENE SMRTI

5.1. Društvena smrt

Za tanatosociologiju je vrlo važna simbolizirana strana smrti koja se ne može svesti na biološki nestanak niti na spontani zaborav. Ovdje je riječ o posljedicama naročite vrste djelovanja koje na otvoreni ili na skriveni način utječu na smanjivanje kvantitete i kvalitete života, te na brisanje svakog identiteta živih ili mrtvih. Pojam društvene smrti nastao je u tradiciji francuskog strukturalizma i američkog simbolizma.

U simboličkoj antropologiji umiranje nije biološki kraj života, nego segment društvenokulturne realnosti. Tu je riječ, ne samo o običajnom nego i o institucionalnom segmentu kolektivne svijesti koju narod smatra važnom, pa je upravo zbog toga i koristi kao kaznu u cilju jačanja integracije.

Još je u antici uočeno da zaboravljeni postaje u društvenom smislu mrtav, tek onda kada iščezne sjećanje na njega. Nakon sloma socijalizma masovno su rušeni spomenici i mijenjana imena ulica i gradova, iako se još uvijek čuvaju tragovi političara koje treba zaboraviti, to ne znači da sjećanje ne blijedi. Sjećanje uvijek blijedi u toj mjeri u kojoj slabi značaj umrloga za narod, upravo je snaga naroda pravi pokazatelj pamćenja ili zaborava. Zato društvena smrt nije samo u simboličkom smislu, nego je i *de facto*

ukidanje i uskraćivanje živom ili mrtvom pojedincu njegove društvene uloge. Upravo je politička smrt najvidljiviji oblik spomenutog grupnog zaborava. Pored brisanja ulica, rušenja spomenika vidljiva je i praksa skrivenog groba.

Politička smrt je uži pojam od društvene smrti, društvena smrt nije isto što i gubitak nacionalne časti, tj. ona vremenski ograničena kazna koju su diljem Europe sudovi izricali, nakon sloma fašizma. Društvena smrt je zatiranje identiteta živih zbog njihovih urođenih svojstava, a ne zbog počinjenih djela. Upravo da bi se izbjegle nedoumice potrebno je razlikovati političku od društvene smrti, ali je važno uočiti da niti jedne nema bez vlasti. Vlast je ta koja kontrolira prirodnu, društvenu i političku smrt, bilo da uskraćuje ili izdaje dozvolu za javnu sahranu, skriva grobove i organizira azile.

Razni državni službenici kao što su: liječnici, suci ili policajci, ovlašteni su kriti ili potvrditi smrt, te da utvrđuje njezine stvarne uzroke i da ih tumače na različite načine.

U sociološkom smislu je važno uočiti da tek sa raspadom grupe nestaje i identitet njenih članova, a obnova nestale političke grupe se sprječava na razne načine. Politički se ubija zaboravom i brisanjem osobe iz vremena, te time nastaju razne materijalne i nematerijalne pogodnosti koje se teško podnose. Bitno je istaknuti kako se narod raspada kada gubi mjesto u tradiciji, te kada prestaje pružati mogućnost ostvarenja interesa vlastitom narodu. Pri tome je političko ubijanje mrtvih uglednika poraženoga naroda osobito važna sigurnost svake nove vlasti.

Kako se povijest mijenja, mijenjaju se vladari, vrste vlasti i načini na koji se pojedinci smiju ili bi se trebali gledati i tretirati. Drugim riječima, postoje povijesne ličnosti iz svih krajeva svijeta koje su u nekom periodu bile nepoželjne za spominjati pa su došle desetljećima kasnije do stupnja ikone, dok također imamo i primjere koji funkcioniraju u drugom smjeru, od najviše i najpoštovanije instance do imena vrijednog prijezira, primjerice Francisco Franco kojeg su ekshumirali ne bi li ga premjestili na manje važno počivalište ili Mussolini čije mrtvo tijelo je unakazila razjarena svjetina čime se također indicira i takva vrsta tanatopolitičkog instrumentaliziranja. U hrvatskoj povijesti imamo nekolicinu primjera osoba čiji spomen se izmijenio ovisno o aktualnoj vlasti ali i dan danas izazivaju kontroverze zbog svoje simbolike i ostavštine. U idućem poglavlju pokušati ću predložiti društvene smrti i „uskrsnuća“ triju ličnosti : Alojzija Stepinca, Brune Bušića i Stjepana Đurekovića.

5.1.1. Kardinal Alojzije Stepinac

Kardinal Alojzije Stepinac, po mnogima, je bio mučenik vjere, njegov je progonitelj bio komunistički režim koji je namjeravao iskorijeniti svaku religioznost. Upravo na tome putu je naišao na snažan otpor u Katoličkoj crkvi u Hrvatskoj. Budući da nije želio stvoriti nacionalnu crkvu odvojenu od Rima, bio je osuđen na šesnaest godina zatvora.⁷⁶ Nepravedna osuda, strahovite provokacije i pritisci su bili psihičko ubojstvo, a zračenje i trovanje fizičko ubojstvo. Umro je u zatočeništvu. Upravo ga veliki dio naroda, Hrvati i katolici diljem svijeta štuju kao mučenika vjere i Kristove crkve i to dolazeći na njegov grob u zagrebačkoj katedrali. Papa Ivan Pavao II. ga je svečanim činom proglasio blaženim u hrvatskom narodnom svetištu u Mariji Bistrici.

Alojzije Stepinac je bio mučenik triju režima:⁷⁷

- u Kraljevini Jugoslaviji zato što je branio prava crkve i prava porobljenoga hrvatskog naroda pa ga je četnička velikosrpska organizacija pokušala nekoliko puta ubiti,
- u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj jer je otvoreno osuđivao nasilje, rasne teorije te branio dostojanstvo svakog čovjeka, ali ga nacisti i ustaše nisu imali vremena ukloniti,
- u komunističkoj Jugoslaviji u kojoj se mučeništvo napokon i dovršilo zato što je branio prava svakog čovjeka, Katoličke crkve te primat Svetog Oca.

Ulaskom partizanske vojske u Zagreb, 8. svibnja 1945. godine nastaje razdoblje vlade koja ima posljedice na vjerskom području te se na svakom mjestu nastoji ugušiti vjersko ozračje. Tu se prije svega ukidaju katoličke škole i sjemeništa, samostani i škole se pretvaraju u magazine, ubijaju se svećenici, redovnici, redovnice i nevini građani bez sudskog procesa, te se pune logori nevinim ljudima koji su krivi zato što ne prihvaćaju komunističku ideologiju. Vjeru se proglašava zastarjelom te je Katolička crkva bila smatrana glavnim neprijateljem.

Vjernike se ne progoni zato što su vjernici nego zato što su ratni zločinci, što surađuju s neprijateljskim snagama, te što su protudržavni elementi.⁷⁸ Upravo je to tada

⁷⁶ Tomić, C., (1998). Kardinal Stepinac – mučenik vjere. *Obnovljeni život*. Vol. 53. br. 4., str. 403.

⁷⁷ Ibid.

⁷⁸ loc. cit., str. 405.

zamijetio tadašnji papa Pio XII. kada su se zarobljenici među kojima je bio i Alojzije Stepinac, klevetali pred čitavim svijetom da nisu mučenici već zločinci, da nisu nosioci duhovnog i moralnog života nego politikanti koje je pogodio zakon zbog krivičnih djela protiv države i naroda.

Ubrzo nakon ulaska partizana i ruske armije u Beograd 22. listopada 1944. godine tadašnji radio predbacuje odgovornim predstavnike Katoličke crkve što nisu stali u obranu progonjenih Srba i Židova. Tada je nadbiskup Stepinac prozvan ratnim zločincem, a to je značilo da će biti doveden pred narodni sud i osuđen.

Tito je prije ulaska u Zagreb, naredio da se pod svaku cijenu provali u nadbiskupski dvor i ubije kardinala Stepinca.⁷⁹

Tako je 11. listopada 1946. godine Stepinac proglašen krivim, osuđen na šesnaest godina prisilnog rada i lišen političkih i građanskih prava u trajanju od pet godina. Iako je narod tražio smrtnu kaznu, on je bio osuđen samo na šesnaest godina zatvora, upravo zbog toga jer je vjerska komisija poručila sudu da se na smrt ne osudi niti jedan svećenik budući da se tada u Parizu održavala mirovna konferencija.

Stepinac je preminuo 1960. godine a uspomena na njega bila je jako usko vezana za strukturu ljudi koji su se odupirali socijalističkim vrijednostima. Do sloma Jugoslavije, Stepinac nije imao status nacionalnog heroja, barem ne službeno. Uspostavom hrvatske države, simbolika Alojzija Stepinca dobila je novu dimenziju, gotovo neraskidivu za hrvatsku slobodu i nezavisnost te sve što se religioznim Hrvatima branilo u prošlom režimu. Proglašenjem blaženim od strane pape Ivana Pavla II. u Mariji Bistrici 1998. godine učvrstilo je njegovu ulogu nacionalnog mučenika te mnogobrojne vjerske grupe koje su nerijetko povezane sa strankama sa desnog političkog spektra koriste upravo takvu retoriku kako bi iskazale svoje viđenje povijesti te ukazale na „tamnu“ prošlost koja se više ne smije ponoviti te „svijetlu“ budućnost ukoliko se podredimo primjeru Alojzija Stepinca.

⁷⁹ Stanojević, B., (1985). Alojzije Stepinac – Svetac ili zločinac. Beograd., str. 601.

5.1.2. Ubojstvo Brune Bušića

16. listopada 1978. godine u Parizu je ubijen Bruno Bušić, književnik, povijesni istraživač, novinar. Tim činom, Bušić je postao također jedna od figura čije ime se koristilo u svrhu propagiranja hrvatske neovisnosti kao i tanatopolitičko „oružje“ u rukama pojedinih političkih struja. Cijelo njegovo životno djelovanje od najmlađih dana, kad je bio pun mladenačkih domoljubno-revolucionarnih ideala, pa sve do formirane dobi, kad je sredinom šezdesetih godina završio fakultet i kada je u hrvatskoj javnosti došao do izražaja prikazivanjem političko-društvene, gospodarske i opće stvarnosti hrvatskoga naroda, bio je uvijek u programu stvaranja slobodne, demokratske i neovisne hrvatske države. O Bušiću se dosta pisalo u emigraciji i iseljeništvu nakon ubojstva i 1990-tih godina u domovini i još se uvijek piše.

UDBA⁸⁰ je počela pratiti djelovanje Brune Bušića u proljeće 1956. godine kada je bio drugi razred gimnazije u Imotskom. Zbog iznesenih vjerskih i političkih gledišta Bruno Bušić i većina njegovih kolega postaju predmet UDBA-ina ustavnog praćenja. Povodom toga bila je spoznaja UDBA-ee da neki imotski gimnazijalci u suradnji s nekim gimnazijalcima u Lištici u Hercegovini, rade na osnivanju Tajne organizacije hrvatske inteligencije „Tiho“. Ideju o stvaranju tajne organizacije „Tiho“ pokrenuo je i to po vlastitom priznanju, Radoslav Marić koji je bio polaznik VII. razreda gimnazije u Lištici i to potaknut jednim protukomunističkim letkom na ruskom jeziku, namijenjenom ruskim ženama kao poziv za borbu protiv komunizma u SSSR-u.⁸¹ Po prihvatanju te ideje, dogovor je bio da će se raditi na širenju organizacije.

Vrlo brzo nakon početka djelovanja i osnivanja tajne hrvatske organizacije među gimnazijalcima u Lištici i Imotskom, već 22. ožujka 1957. godine, Državna bezbednost Sekretarijata unutarnjih poslova kotara Makarska obavještена je da u imotskoj gimnaziji postoji jedan broj đaka koji su organizirali jednu od ustaških organizacija. O Bušiću se govorilo kako je napao društveno uređenje, te je zagovarao da u državi nema

⁸⁰ UDBA je opći naziv za tajnu jugoslavensku policiju (kratica od Uprava državne bezbednosti) koji je u čitavoj Jugoslaviji upotrebljavan do smjene potpredsjednika Jugoslavije zaduženog za UDBA-u Aleksandra Rankovića 1966. godine. Mijatović, A., (2010). Bruno Bušić. Prilog istraživanju života i djelovanja (1939.-1978). Školska knjiga. Zagreb., str. 26.

⁸¹ Mijatović, A., (2010). Bruno Bušić. Prilog istraživanju života i djelovanja (1939.-1978). Školska knjiga. Zagreb., str. 31.

demokracije, ravnopravnosti ni slobode vjeroispovijesti, stoga su gimnazijalci u Imotskom bili pod punim policijskim nadzorom.

O političkom ozračju u kojem su tada živjeli Bušić i njegovi prijatelji svjedoči među UDBA-inim dokumentima sačuvana korica notesa s bilješkama na kojoj je Bušić zapisao: „Živjela slobodna Hrvatska. Živjela Mađarska revolucija.“⁸² Organizacija „Tiho“ je bila organizacija koja se bazirala na demokratsko-liberalnim načelima. Prije svega cilj organizacije bio je da se komunistički poredak zamijeni demokratsko-liberalnim sistemom, a metoda rada je širenje ideja a ne oružja. Također su zagovarali kako se organizacija treba osloniti na hrvatsku inteligenciju jer je ona najsvjesnija i upoznata sa hrvatskom poviješću.

Nakon što je Vrhovni sud Hrvatske poništio sve odluke o isključenju učenika iz gimnazije u Imotskom, a i izrečena mjera zabrane školovanja vremenski je bila zadovoljena, Bruno Bušić je u jesen 1959. godine upisao četvrti razred gimnazije u Splitu.⁸³

Bušić je za kratko vrijeme u emigraciji bio vrlo aktivan, te je objavljivao tekstove o suvremenoj hrvatskoj problematici, a i uspostavljao odnose s pojedincima i skupinama u hrvatskoj emigraciji u programu uspostave nezavisne hrvatske države.⁸⁴ Bruni Bušiću su već od odlaska u emigraciju stizala upozorenja da bi mogao biti likvidiran, što bi mogli izvesti pripadnici jugoslavenskih sigurnosnih službi, te su te službe pripremale Bušićevo ubojstvo a naručeni ubojice su ga konstantno pratili. Upravo emigracija je bila oblik društvene smrti koja se pripisuje Bušiću od strane UDBE i ostalih dijelova vlasti.

Nakon Bušićeva ubojstva 1978. nadležne francuske sudske i policijske institucije provele su istragu o tom zločinu u kojem je ubijen jedan od najpoznatijih Hrvata tog vremena. Bušićevom smrću naručitelji i izvoditelji njegova ubojstva zaustavili su započeta revolucionarnija kretanja u hrvatskoj emigraciji, odnosno, i sama aktivnost hrvatske emigracije je na svoj način doživjela neku formu društvene i političke smrti.

Odmah nakon demokratizacije u Hrvatskoj 21. kolovoza 1990. godine na Ministarstvo unutarnjih poslova Republike Hrvatske podnijelo je Okružnom javnom

⁸² Ibid., str. 43.

⁸³ loc. cit., str. 63.

⁸⁴ Milošević, F. (2011). Anđelko Mijatović, Bruno Bušić. Prilog istraživanju života i djelovanja (1939.-1978). *Časopis za suvremenu povijest*. Vol. 43. br. 1., str. 356.

tužiteljstvu u Zagrebu kaznenu prijavu protiv nepoznatog ubojice Brune Bušića.⁸⁵ Iako su poznati neki pripadnici jugoslavenskih sigurnosnih službi koji su sudjelovali u organiziranju Bušićeva ubojstva, sve do danas nijedan od njih nije odgovarao pred sudovima Republike Hrvatske, niti je osuđen. Ono što Brunu Bušića vezuje za tanatopolitiku jasno se vidi iz imenovanja proteklih iz Domovinskog rata kao kada je 1. gardijska brigada HVO-a Hrvata iz Bosne nazvana upravo po njemu (iako Bušić, koji je ubijen 1978. nije doživio Domovinski rat, stoga, instrumentalizacija je jasna). Isto tako, njegovo ime se nerijetko koristi tanatopolitički kao model kako bi se Hrvat, po mjeri desne političke struje, trebao ponašati. Tako politički aktivist Antun Babić je u svom feljtonu napisao : „Danas nema nikakve dvojbe da je Bruno Ante Bušić u velikoj mjeri obilježio borbu i težnje hrvatskog naroda za slobodnu i samostalnu hrvatsku državu. Istaknuti hrvatski intelektualac i politički prognanik iz vremena kad je Jugoslavijom i SR Hrvatskom vladao komunistički zločinac Josip Broz Tito uz pomoć svojih hrvatskih komunističkih slugu, Bruno Bušić bio je simbol otpora hrvatskog naroda u Hrvatskoj i iseljeništvu velikosrpskoj i komunističkoj Jugoslaviji. Da je bio živ, Bušić bi 1990. godine dao potporu dr. Franji Tuđmanu i HDZ-u.“⁸⁶ Iz navedenog se može vidjeti kako je i Bušić, kroz svoju političku, društvenu a potom i fizičku smrt postao tanatopolitički materijal čak i za povijesne događaje kojima nije bio suvremenik.

5.1.3. Stjepan Đureković

Zadnjih godina, u rješavanju političkih sukoba koji vuku „repove“ još iz vremena Jugoslavije, malokoji slučaj je u tolikoj mjeri zaokupio hrvatsku javnost te podijelio političku i pravnu elitu a time i same građane, upravo je slučaj atentata na Stjepana Đurekovića. Stjepan Đureković bio je direktor marketinga u Ini, zagrebačkom holdingu nastalom iz nekoliko poduzeća za proizvodnju i trgovinu naftom i naftnim derivatima. Krajem 1982. godine pobjegao je iz Jugoslavije i tako zatražio politički azil u Saveznoj Republici Njemačkoj. Zahvaljujući intenzivnoj publicističkoj djelatnosti ubrzo je postao vrlo cijenjen u hrvatskom političkom iseljeništvu, te ga je stoga skupina agenata

⁸⁵ Mijatović, A., (2010)., po. cit., str. 224.

⁸⁶ Hop.com <https://www.hop.com.hr/2016/08/24/da-je-bio-ziv-busic-bi-1990-godine-dao-potporu-dr-franji-tudmanu-i-hdz-u/> (preuzeto 16.9.2019.)

UDBA-e dočekala u prijedpodnevnim satima 28. srpnja 1983. godine u jednoj tiskari u Wolfratshausenu i ubila.⁸⁷

Kada su došli na mjesto zločina, bavarski istražitelji pronašli su tijelo Stjepana Đurekovića. Ubojice su tada imali dobru zaštitu tadašnje jugoslavenske vlasti i diplomacije, te su uz njihov blagoslov i potporu brzo napustili teritorij tadašnje Savezne Republike Njemačke.

Mnogi koji nisu bili upoznati sa svim detaljima likvidacije poznatog emigranta pitali su se zbog čega se Jugoslavija tako okrutno i na tuđem teritoriju obračunala sa svojim disidentom, bez bojazni od velikog međunarodnog skandala. No, Đurekovićeva likvidacija bila im je važnija od međunarodne reputacije. UDBA-ini agenti odlučili su se za likvidaciju Đurekovića nakon što je uspješan direktor Ine pod raznim partijskim pritiscima i lažnim optužbama da je pronevjerio tankere pune nafte, iznenada napustio Jugoslaviju s čijim se režimom sve više razilazio u mnogim stvarima.

Za Đurekovićovo ubojstvo Nijemci su u više navrata pokušavali pronaći izvršitelje i pokretali sudske procese. Na doživotnu zatvorsku kaznu tijekom srpnja 2008. godine osuđen je Krunoslav Prates, hrvatski emigrant koji je Josipu Perkoviću uručio ključeve garaže u kojoj je Đureković kasnije ubijen.

Prema izvješću istražitelja, u Saveznoj Republici Njemačkoj od 1977. do 1989. godine ubijena su 22 hrvatska emigranata, a zabilježeno je više od 30 pokušaja ubojstava i otmica, a kada se uzme u obzir i vrijeme do 1977. godine, statistika pokazuje da je na njemačkom teritoriju smaknuto 37 emigranata.⁸⁸ Većina njihovih ubojica do danas nije pronađena. Presuda kaznenog suda u Münchenu na 118 stranica daje rijetki uvid u djelovanje jugoslavenskih obavještajnih službi u Njemačkoj, kao i u to kako je Vijeće za obranu ustavnog poretka Savezne Republike Hrvatske 14. prosinca 1982. godine dogovorilo Đurekovićevu likvidaciju kodnog imena „Dunav”.

Za organiziranje Đurekovićev ubojstva osumnjičeni su posljednjih šefovi UDBA-e u Zagrebu i Beogradu, Josip Perković i Zdravko Mustač. Za njima je bila raspisana međunarodna tjeralica, a za Perkovićem i EU – uhidbeni nalog. Slučaj je 28. lipnja 2013. godine, tri dana prije ulaska Republike Hrvatske u Europsku uniju izglasavanjem

⁸⁷ Vukušić, B., (2013). Zločini komunističke mafije. Od slučaja Đureković do „Lex Perković“. Grafički zavod Hrvatske. Zagreb., str. 9.

⁸⁸ Paškov, Z., (2013). Dostupno na: <https://www.slobodnadalmacija.hr/novosti/hrvatska/clanak/id/205231/urekovica-je-ubio-covjek-kojem-je-najvise-vjerovao>, (preuzeto: 15.03.2019).

tzv. lex Perković u Hrvatskom saboru, poprimio nove razmjere.⁸⁹ Nedavnim medijskim otvaranjem tog slučaja u javnosti, pogotovo aktualiziranjem „Lex Perković“, javnost je također pokazala oprečna mišljenja o raspletu te situacije čime je Stjepan Đureković, skoro 40 godina od svoje likvidacije, ponovno postao tanatopolitički faktor u političkim okršajima, iako u analiziranom periodu predizbornih kampanja, nije pronađeno korištenje njegovog lika u tanatopolitičke svrhe.

5.2. Korištenje smrti

Sve do 15. stoljeća prisutna je bila kršćanska i nimalo indiviđui naklonjena vizija smrti, oprosta i onostranog. Veliki događaji kao što su kuga, ustanci i izdvajanja protestantizma potresaju kršćansku viziju smrti spasenja. Rastom nepovjerenja u crkvu rastao je i sve više strah od smrti.

S vremenom je čovjek počeo graditi vlastitu individualnost i usprkos strahu se počeo osjećati kao pojedinac koji može umrijeti. Čim je samu smrt prestala određivati božja volja, poraslo je povjerenje u prirodne zakone koji se djelom mogu kontrolirati.⁹⁰ Upravo se slabljenjem božje milosti i sa prestankom vjere u sud promijenio i politički potencijal smrti, zato što je svaki pojedinac postao viđen kao vremenski ograničeno biće. Oslobođanje od vjere i od zapisane sudbine tražilo je hrabro suočavanje sa vremenski konačnošću čovjekova života. Tome je velikim dijelom doprinijela i medicina, upravo zbog toga jer je napredak medicine izmijenio ne samo opći odnos prema smrti, nego i političku upotrebu smrti.

Od 16. stoljeća papa dozvoljava obdukciju mrtvoga tijela, i upravo je to bila velika prekretnica. Po bolnicama su prestale razne rasprave oko mrtvoga tijela, a obdukcija im je pokazala da čovjek ne umire zbog sudbine koja mu je presuđena, već zbog bolesti koja mu je uništila unutrašnje organe. Tako je i medicina dobila prostor u kojem je smrt prestala biti zapisana u božjoj volji i postala simbolički kapital svjetovne politike.

⁸⁹ Vukušić, B., (2013)., op. cit., str. 10.

⁹⁰ Kuljić, T., (2014)., op. cit., str. 155.

Tanatopolitički gledano, ključna promjena dogodila se kada je život nakon smrti u čovjekovoj svijesti prenijeta na politički kolektiv. Njihovo novo maštovito spasenje besmrtnosti bilo je upravo u tome, da nisu više odlučivali svećenici i stručnjaci nego razni kolektiv živih koji su priznavali individualnost umrlog i čuvali sjećanje na njega. Tako su anonimne grobove zamijenili obilježeni pojedinačni grobovi, a izmjena kriterija besmrtnosti promijenila je i politički potencijal smrti. Sud je zamijenjen moralnom i političkom procjenom umrloga i njegovim osobnim doprinosom revoluciji i naciji, a ne crkvi.⁹¹

Međutim, oslobođena smrt nije prestala biti anonimna, masovna ubijanja, genocidi i usmrćeni u logoru u 20. stoljeću, iznova su obilježili smrt milijuna ljudi. Svjetovna tanatopolitika jasnije je razdvajala javnog prijatelja od neprijatelja, nego što je to činila religija. Tek kada je crkva izgubila moć kontroliranja živih, tada su vladajući mogli postati samostalni u korištenju smrti i definiranju smisla življenja. Čak ni tada nije prestala ideologija smrti, već se otvorio novi manipulativni prostor za nova obećanja izbavljenja i za organiziranje novih političkih udruga koje su pružale drugačiju naknadu žrtvama za ideju. Smrtni heroji su postali oslobođeni, koje je čekala samo slava koju nakon smrti nisu mogli osjetiti.

Zaokret je prije svega bio politički, upravo zbog toga što je ratnoj politici nametnuo nove obrasce propagande. Suočavanje sa smrću u ratu uvijek je stvaralo osjećaj zajedništva i žrtvovanje ratnika. Sama smrtna situacija ulijeva ratniku jedinstven smisao, jer je u dvostrukom smislu posvećen i bliže smrti.⁹²

- suočava se sa mogućnosti vlastite smrti,
- ali i sa dužnošću da drugoga ubije.

Zato se zajednica vojske na ratnom polju osjeća uvijek kao zajednica do smrti. Jedino na ratnom polju pojedinac zna zbog čega umire, gdje se znatno razlikuje od umiranja u krevetu. Stoga se smrt u ratu gledala kao posvećeno i smisleno zbivanje, ne izoštrava se samo problem smisla smrti onako kao u vjerskom pogledu, nego upotreba smrti postaje izvor dostojanstva političkih organizacija. Čim je srušen monopol crkve i odbačeno uvjerenje kako svećenici mogu živom, ranjenom ili mrtvom heroju osigurati nebesku odštetu odmah ili nakon smrti, odmah se otvorio prostor za politizaciju smrti.

⁹¹ Ibid., str. 157.

⁹² loc. cit., str. 158.

Razne udruge boraca i dragovoljaca postale su ustanove za zaštitu interesa smrtnih heroja, a Hrvatska svakako ima dovoljan broj takvih udruga koje su podijeljene po principu vojne formacije (npr. 4. gardijska brigada) ili čak tjelesnih oštećenja zadobivenih u ratu (HVIDRA). Takve udruge uživaju visoku razinu poštovanja u hrvatskom društvu te kao takve svakodnevno daju svoj obol u polarizaciji hrvatskog društva oko političkih tema. Isto tako, takve udruge, svjesne da imaju veliki utjecaj na javnost i njeno mišljenje, nerijetko koriste tanatopolitičke teme kako bi istaknule svoj stav. Izuzev Domovinskog rata kao, očekivano, najspominjanijeg vrela tanatopolitičkih tema, takve udruge često koriste i teme poput Drugog svjetskog rata u svom narativu. Bleiburg kao jedna od spominjanijih tema u politici također se često spominje i u kontekstu udruga proizašlih iz Domovinskog rata: „*Kao i svake godine na obljetnicu stradanja hrvatskog naroda, kao i razoružanja hrvatske vojske koja je tamo pogubljena, naša je obaveza prisjetiti se žrtve kako se ne bi ponovili takvi događaji. Vjerujem da svi oni koji žele dobro hrvatskoj domovini, koji se sjećaju i koji žele s pijetetom govoriti o toj žrtvi će tako i postupiti*“⁹³. Spremnost na suočavanje sa nasilnom smrću bio je realni, a ne simbolički politički kapital. U mnogim slučajevima je moralni kapital aktivnih ratnika, koji su bili spremni dobrovoljno se suočiti sa vlastitom nasilnom smrću na bojnopolju, bio politički moćniji nad pojedincima koji su umirali u krevetu.

5.3. Modernizacija umiranja

Već od renesanse dolazi do preokreta jer crkva gubi monopol nad propovijedanju o vječnosti, te izdavanje knjiga koje je također srušilo monopol crkve. U tom novom dobu je postepeno jačala razlika između iskustva i očekivanja, tek kada je budućnost djece postala u skladu sa sadašnjicom odraslih, promijenilo se i shvaćanje smrti.

U srednjem vijeku, osoba koja je predosjećala smrt sama je organizirala preseljenje u smrt. Sve do 18. stoljeća smrtnikova soba se nije mogla zamisliti bez djece, a ovo smireno suočavanje sa smrću Arijes naziva ukroćenom smrću.⁹⁴ Svećenici su se brinuli o zbrinjavanju tjelesnih ostataka i na groblju, te su kontrolirali politički potencijal groba. Za razliku od antike u kojoj su sve do 5. stoljeća čak i robovi imali obilježena

⁹³ Hvidra.hr, preuzeto sa <http://www.hvidra.hr/2203/74-godisnjica-bleiburske-tragedije/> (preuzeto 14.8.2019)

⁹⁴ Arijes, F., (1989). Eseji o istoriji smrti na Zapadu – od srednjeg veka do naših dana. Beograd., str. 29.

mjesta sahrane, u srednjem vijeku, od onog doba kada je pokojnik prepušten kršćanskoj crkvi pa sve do 12. stoljeća nestaje obilježavanje grobova.⁹⁵

Tek u 12. stoljeću počinje sistematičnije obilježavanje grobova svetaca i vladara. Svuda je sahrana bila demonstracija snage zajednice, ali tek kada je sahranjivanje postala važna demonstracija statusa srednjeg sloja, počela je i demokratizacija na groblju.

Kao dio novih protokola tijekom 19. stoljeća pojavio se govor na groblju u kojem se pored božje volje slavi i učinak pokojnika i kada su groblja u 19. stoljeću postala komunalna i kada su izuzeta iz nadležnosti crkve, ozbiljno je uzdrmana crkvena tradicija otpremanja mrtvoga.⁹⁶

Svjatovna promjena smrti unijela je važne promjene u organiziranju sahranjivanja i sjećanje na mrtve.⁹⁷

- moderno mjesto tuge nije više crkva nego komunalna mrtvačnica,
- govornik nad mrtvima je druga bližnja osoba koja je zamijenila svećenika.

Crkva je ove promijene kulture žaljenja označila kao propast, a socijalizam je još više izbacivao i odgurivao svećenika od groba.

5.4. Dobra i loša strana smrti

Općenito govoreći, smrt je loša kada nas lišava budućih dobara ili budućeg dobrog života, dok je dobra onda kada nas lišava budućeg lošeg života, te tako gubitak dobrog ili lošeg života određuje da li je smrt dobra ili loša. Tanatopolitički gledano ako je smrt uložena u borbu protiv ropstva onda je dobra i herojska, a ako nas smrt lišava mira i dođe do stradavanja pod bombama onda je loša.⁹⁸ Tako i osim dobre i loše smrti postoji dobro i loše umiranje, kao što je iznenadno ili pripremljeno, nezbrinuto ili njegovano. Ako nas umiranje oslobađa neizlječive patnje, onda je ono također manje loše nego ako nas oslobađa zdravog i udobnog života.

⁹⁵ Ibid., str. 46.-47.

⁹⁶ Kuljić, T., (2014)., op. cit., str. 165.

⁹⁷ Ibid.

⁹⁸ loc. cit., str. 166.

Kod procjene da li je smrt dobra ili loša treba razlikovati dobra umiranja, sam čin biološke smrti i stanje nakon smrti. Tako nas smrt može osloboditi nedostojnog ropstva ali i sretnog života. Za ateiste je smrt najgora od svih opcija, dok vjernici vjeruju da će nastupom smrti budućnost biti bolja. Za politiku je dobra ona smrt koja je dostojna umiranja, te ako je život uložen u očuvanje vrijednosti i ciljeva grupe.

Sa sociološke strane razumjeti smrt znači razumjeti za koga se umire:

- obitelj,
- vjeru,
- naciju, ili
- državu.

Simbolički kapital značajnog mrtvog tijela uvijek je bio koristan političkoj grupi. U politici normativnu stranu smrti osiguravaju ideologije nesebične žrtve upravo zbog toga što je najskuplje osobno dobro žrtvovano općim dobrom.

Prva vizija poželjne smrti je svakako politički najupotrebljivija i to u društvima zahvaćenim ratom. Naravno da je svuda poželjna ona smrt koja se dešava u dubokoj starosti pod medicinskom kontrolom. S obzirom na način umiranja, vizija poželjne ili dobre smrti je između prirodne, nasilne ili slobodno izabrane samoubilačke smrti. U svakom dobu je od pridržavanja smjernica za dobru smrt zavisila i njena politička upotreba. Stoga nepoželjna ili nedostojna smrt nije bila upotrebljiva kao uzor. Upravo se u antici visoko vrednovala i slavila smrt i to dostojno umiranje junaka, a samoubojstvo heroja bio je dokaz njegove veličine koja mu osigurava vječnost. Dok u kršćanstvu samoubojstvo nije bilo samo zločin nego i metoda kažnjavanja i rezultat zavođenja demona.

Problem dobre smrti je sasvim drugačije otvoren kada je se nekoliko stoljeća kasnije politika umiješala u reguliranje života pojedinca. Riječ je o eutanaziji ili vještini da se olakša smrt. Ovdje su otvoreni problemi pomoći kod umiranja i legaliziranja uklanjanja nedostojnog života. S obzirom da su u pitanju bile mjere države tanatopolitika se uplela, a sve dok pomoć pri umiranju nije trebala regulirati i država, ovaj problem nije bio politički.

Umiranje je i danas dugo očekivani i pripremani događaj, ali se sve češće događa izvan obitelji upravo zbog bolesti i bolničkoga liječenja. Smrt se ne uklapa u sliku

društva koja je usmjerena napretku i mladosti. Postmoderni tanatolozi tvrde da ljudi zapravo nisu ni potisnuli smrt, nego samo mrtve. Suočavanje sa vlastitom smrću olakšava odlaganje da je smrt uvijek smrt drugoga. Upravo ovo odlaganje olakšava i okolnosti da se iz zajednice živih sve više isključuju stariji kojima se bliži smrt. Vlastita smrt nam je nezamisliva te stoga čak u nju i ne vjerujemo, i upravo se tu mijenja slika normalne smrti.

5.5. Heroji i mučenici

Ovdje postoji smišljeno i dobrovoljno izlaganje smrti, i upravo ova verzija riskiranja vlastitog života je politički najupotrebljivija. Svugdje gdje se smrt pojedinca doživljava kao nešto sporedno u odnosu na život i opstanak zajednice i svugdje gdje se uspostavlja kontinuitet mrtvih i živih, otvara se prostor za razne ideologije ali i za skrivanje interesa onoga tko kontrolira moć. Rijetko koja zajednica prepušta svoje članove nakon smrti zaboravu, te se njihov simbolički kapital i dalje koristi.

Od svih vrsta smrti u politici najupotrebljivija je smrt onih pojedinaca koji su podnijeli trpljenje i svjesno umrli za ostvarenje zajedničkih vrijednosti. Upravo se oni nazivaju herojima a uz heroje nerijetko se spominju i mučenici. U čemu je razlika?

Mučeništvo je jedna vrsta solidarnosti kroz žrtvovanje kod kojeg je važno čvrsto vjerovanje da će vlastita smrt ukloniti uzrok nesreće. Kod solidarnosti heroja je drugačije, jer oni očekuju moralnu, ideološku ili političku naknadu za trpljenje. Herojima je važno da one vrijednosti za koje se bore, moraju nadživjeti njegovu smrt, dok mučenika ne zanima uvijek što će biti nakon njihove smrti.

U tome smislu mučenici po nekoj definiciji moraju biti mrtvi, dok kod priznavanja herojstva smrt nije obvezna, jer se uvijek može izbjeći i ovisi o okolnostima. Bitno je napomenuti da nisu svi heroji koji to čine, to nisu oni koji su plaćeni za to ili im je to građanska dužnost. Vatrogascima je dužnost gasiti požare i oni su plaćeni za to, ali ako to netko čini dobrovoljno on može biti heroj.

Dok vojnik kreće u rat zbog obveze i nada se da će preživjeti, mučenik svjesno bira smrt i umire za ideal. Heroj je vrlo važan za zajednicu upravo zbog toga što preko isticanja dužnosti pokazuje spremnost za riskiranje vlastitog života, dok je mučenik

uzor spremnosti za smrt. Tu postaje jasnije da se mučeništvo razlikuje od običnog herojstva zato što mučenici sami biraju život u skladu sa uvjerenjem bez obzira na rizik.

Tanatopolitički gledano, trpljenje nasilja nije samo klasična osnova spasenja, nego je priznavanje i rangiranje podnijete muke za zajednicu važan politički potencijal da se obrazloži i provede osveta i kazna. Osim toga, šok je uvijek prisutniji kod ubojstva i kod smrti mladih ljudi nego kod prirodne smrti starijih osoba.

Kada se smrt vladara protumači kao smrt mučenika, mijenja se odnos svjetovnog i vječnog i ističe prioritet božanskog sistema vrijednosti. Upravo su u tanatopolitici uvijek bile korisne one kolektivne vrijednosti koje su bile sposobne smrt pretvoriti u zadovoljstvo ili u čast raznih fanatika, i time kod drugih potaknu herojsku spremnost za umiranje. Upravo je to bila funkcija mučeništva – vrste herojske smrti nošene različitim vrstama ekstaze kao psihološkog stanja u kojem se lakše podnese muka i smrt.

Prekretnica kod herojstva svakako je bila pojava nacionalne žrtve u 19. stoljeću. Mrtvi su svoju krv predavali životu naroda i to je bila cijena nove iluzije kojoj se nadilazio strah. Tako su se i oni manje hrabri osjećali herojski kroz poistovjećivanje sa nacionalnim junacima i snagom novog naroda, upravo su zato prema herojima osjećali strahopoštovanje. Razvojem društva mijenjala su se i sjećanja na heroje, te je smrt junaka budila divljenje i postajala uzor. Na primjeru hrvatske povijesti, upravo oni koje se smatra ratnim herojima postali su izvor inspiracije i domoljublja za mnoge. Blago Zadro, Andrija Matijaš Pauk, Damir Tomljanović Gavran i mnogi drugi gotovo uvijek se tituliraju kao heroji a to se i vidi iz imenovanja ulica, udruga i ostalih tijela po njima.

Dok se herojstvo više veže uz nacionalno motivirane ratove, pojam mučeništva se pak više vezuje uz religiju i religijsko trpljenje. U kršćanstvu je vrhovni obrazac mučeništva bila Kristova smrt, dok je islamsko mučeništvo također višeslojno. U oba slučaja riječ je o vjerskoj viziji samo žrtvovanja koje u posebnim prilikama postaje borbeno. Koliko je u islamu ponos umrijeti u borbi, tako je i sramota umrijeti u rukama neprijatelja. Od tada postaje sklonost prema žrtvenom samoubojstvu, iako Kuran nije jasan po pitanju samoubojstva.

Suvremeni islamski mučenici su bombaši samoubojice, iako je mučeništvo i dalje uokvireno vjerom, danas su islamske samoubojice motivirane i ideološkim činiteljima. Mučenička smrt je simbolička potvrda grupne solidarnosti, a smrt drugih je potvrda identiteta naroda. Važno je napomenuti da je kod bombaša samoubojica uvijek riječ i

otporu slabije strane u odnosu vojne moći. Biti mučenik ovdje ne znači pasivno poštovati, nego aktivno štititi čast vjere koju ugrožavaju nečisti nevjernici. Simbolika umiranja mučeničkom smrću je osnova pravdanja terorističkih napada. Na djelu je pokušaj dramatičnog stvaranja identiteta, a kao najopipljiviji primjer u recentnijoj povijesti su upravo islamske organizacije Al-Qaeda i tzv. Islamska država.

6. ZAKLJUČAK

Smrt ne koriste samo političari, ona ima važno mjesto u široj simboličkoj strukturi i kod pravdanja moći raznih autoriteta. Upravo tanatologija istražuje društvene nejednakosti kod umiranja i simboličku upotrebu smrti, te njihovu direktnu i posrednu političku ulogu. Tanatopolitička literatura je znatno manje poznata od tanatosociološke, a politička smrt i politička upotreba mrtvog vladara dugo su definirani unutar specifičnog odnosa teologije i politike, crkve i države. Stoga smrt nije nikada bila samo fiziološki prestanak života, nego je uvijek imala i važne funkcije za svijet živih i onih koji ostaju.

Republika Hrvatska ni po čemu se ne izdvaja iz tanatopolitičkog postupanja u svojoj političkoj strukturi. Vodeće stranke, HDZ i SDP, u svom narativu imaju široki spektar tanatopolitičkog sadržaja kojim mogu manipulirati u svojim obraćanjima javnosti. Događaji poput Domovinskog rata ali i ubojstva istaknutih povijesnih ličnosti koje su se zalagale za boljitak hrvatske države, izazivaju i dan danas emocije kod građana i birača te time postaju lako oruđe u rukama političara, poglavito tijekom kampanja.

Politička upotreba smrti rezultat je interesa živih i upravo politizacija smrti služi radikalnom razdvajanju društva nad one koji su odani utemeljujućoj ideji i one koji su je izdali, na prijatelje i neprijatelje, na poželjne i nepoželjne, na zdrave i bolesne. Upravo su ovdje vidljive klasno-slojne tanatološke razlike. Klase ne pokazuju samo ekonomsku nejednakost, nego simboličku i kulturnu nejednakost, pa se razlikuju i po emotivnoj dimenziji društvenog života. Simbolizacija društvenih razlika može se pratiti preko simbolizacije smrti i to je važna strana njene politizacije, stoga integracije društva nema bez simboličkog okvira koji je dio ideologije vladajućih. Svaka moć je simbolična, a vlast se direktno pravda preko svih tih simbola kao što su kruna i križ.

Mijenjanjem povijesnih i kulturnih okolnosti mijenjali su se rituali i vjerovanja vezana za smrt i pokapanje a tako se i postepeno mijenjala i ceremonija žaljenja.

Dosljedno svemu tome i tanatosociologija je grana sociologije koja se bavi društvenim organiziranjem kulture umiranja, samim činom smrti i stanjem nakon smrti, te upućuje na suradnju sa drugim disciplinama pa stoga i istraživanje upotrebe smrti ima interdisciplinarni karakter.

Hrvatska u svojoj povijesti ima mnogo tanatosocioloških i tanatopolitičkih segmenata te takav narativ nije stran hrvatskom društvu. U budućnosti se naziru mnoga pitanja tanatosociološke i tanatopolitičke tematike koja će svakako biti okosnica novih društvenih prijevora (pobačaj, genetski inženjering, eutanazija, ratne žrtve) te bi u nekom budućem istraživanju bilo interesantno otkriti u kojem smjeru će ići tanatopolitičke tendencije u skoroj ali i daljoj budućnosti.

POPIS LITERATURE

Knjige:

1. Agamben, G., (2006). Homo sacer. Suvremena moć i goli život. Multimedijalni institut. Zagreb.
2. Arijes, F., (1989). Eseji o istoriji smrti na Zapadu – od srednjeg veka do naših dana. Beograd.
3. Baudrillard, J., Francesca Alfano Miglietti, (2003). Extreme Bodies: The Use and Abuse of the Body in Art, Skira Paperbacks S., Milano.
4. Blain, M., (2001). The Politics of Death – A Sociological Analysis of Revolutionary Communication. Dissertation Com. USA books.
5. Buzov, I., (1989). Psihoanaliza žalovanja. Medicinska naklada. Zagreb.
6. Esposito. R., (2008). Bios: Biopolitics and Philosophy. University of Minnesota Press. Minneapolis-London.
7. Foucault, M., (1994). Pravo na smrt i moć nad životom. Znanje i moć. Globus, Zagreb.
8. Foucault, M., (2006). Rođenje biopolitike. Biblioteka Svetovi. Novi Sad.
9. Krivak. M., (2009). Biopolitika. Nova politička filozofija. AntiBarbarus. Zagreb.
10. Kuljić, T., (2014). Tanatopolitika. Sociološkoistorijska analiza političke upotrebe smrti. Beograd.
11. Luj-Vensan, T., (1989). Smrt danas. Beograd.
12. Mijatović, A., (2010). Bruno Bušić. Prilog istraživanju života i djelovanja (1939.-1978). Školska knjiga. Zagreb.
13. Paić, Ž., (2006). Moć nepokornosti, intelektualac i biopolitika. Izdanja Antibarbarus d.o.o. Zagreb.
14. Stanojević, B., (1985). Alojzije Stepinac – Svetac ili zločinac. Beograd.
15. Vukušić, B., (2013). Zločini komunističke mafije. Od slučaja Đureković do „Lex Perković“. Grafički zavod Hrvatske. Zagreb.

Znanstveni i drugi stručni časopisi:

1. Elezović, A. (2012). O čemu pišu novine? Analiza sadržaja novinskih naslovnica (siječanj – lipanj 2011). *Medijska istraživanja*. Vol. 18. br. 1., str. 61-88.
2. Hercigonja-Kocijan, D., (1998). Psihološki aspekti umiranja i smrti. *Crkva u svijetu*. Vol. 33. br. 1., str. 21.-29.
3. Krivak, M., i Duraković, A., (2014). Ima li života prije smrti? Pojam života između biopolitičkog i postmodernog stanja. *Časopis za filozofiju i društvenu teoriju*. Vol. 3-4. br. 1., str. 5.-174.
4. Kuna B., (2007). Identifikacija eufemizama i njihova tvorba u hrvatskom jeziku. *Fluminensia*. Vol. 19. br. 1., str. 95.-113.
5. Kutleša, M., (2018). Dijaloški odnos bioetike i biopolitike: pravo na život osoba starije životne dobi. *Diacovensia*. Vol. 26. br. 3., str. 437.-456.
6. Majcen Linn, O., (2012). Smrt u hrvatskom performansu – nekoliko primjera. *Život umjetnosti*. Vol. 91. br. 2., str. 80.-93.
7. Malović, S., i Obradović, Đ., (2009). *Međunarodni znanstveni časopis za pitanja medija, novinarstva, masovne komunikacije i odnosa s javnostima*. Sveučilište u Dubrovniku. Vol. 3., br. 6., str. 1-281.
8. Milošević, F. (2011). Anđelko Mijatović, Bruno Bušić. Prilog istraživanju života i djelovanja (1939.-1978). *Časopis za suvremenu povijest*. Vol. 43. br. 1., str. 352.-358.
9. Mustapić, M.; Balabanić, I. (2018). „Mjesto sjećanja“ ili izborna kampanja? Analiza sadržaja hrvatskih medija prije parlamentarnih izbora 2015. *Društveno istraživanje*. Vol. 27. br. 3., str. 431-451.
10. Opašić, M., i Gregorović, M. (2010). Smrt u hrvatskoj frazeologiji. *Croatica et Slavica ladertina*. Vol. 6. br. 6., str. 55.-72.
11. Paić, Ž. (2009). Preobrazbe biopolitike. *Politička misao*. Vol. 46. br. 1., str. 7.-27.
12. Rebić, A. (1992). Vinko Nikolić (priredio). Stepinac mu je ime. Zbornik uspomena, svjedočanstva i dokumenata. Knjiga prva. Kršćanska sadašnjost, Zagreb. 1991. *Bogoslovska smotra*. Vol. 62. br. 3.-4., sstr. 311.-312.

13. Sinčić Ćorić, D., i Vuković, I. (2012). Analiza tiskovnih i internetskih objava o lobiranju u Hrvatskoj. Društvena istraživanja. Vol. 21. br. 2/116., str. 545-567.
14. Tomić, C., (1998). Kardinal Stepinac – mučenik vjere. *Obnovljeni život*. Vol. 53. br. 4., str. 403.-421.
15. Vučković, A. (1998). Smislenost smrti (Egzistencijalističko, židovsko i kršćansko gledište). *Crkva u svijetu*. Vol. 33. br. 1., str. 30-52.

Ostali internetski izvori:

1. Index. Hr
2. Jutarnji list
3. Katherine Verdery, dostupno na:
https://www.delfi.rs/knjige/6697_sta_je_bio_socijalizam_i_sta_dolazi_posle_nje_ga_knjiga_delfi_knjizare.html, (preuzeto: 07.03.2019).
4. N1 TV, dostupno na: <http://hr.n1info.com/Vijesti/a83046/Karamarko-Vladavina-SDP-a-bila-je-potpuni-debakl.html>, preuzeto: (30.06.2019).
5. Net. hr.
6. Paškov, Z., (2013). Dostupno na:
<https://www.slobodnadalmacija.hr/novosti/hrvatska/clanak/id/205231/urekovica-je-ubio-covjek-kojem-je-najvise-vjerovao>, (preuzeto: 15.03.2019).
7. Perović, Z., (2019). Dostupno na: <https://pulse.rs/tanatos-bog-smrti/>, (preuzeto: 10.03.2019).

SAŽETAK

Tanatosociologija je smrt kao sociološki fenomen koja se smjestila u zasebnu granu sociologije. Svaka smrt nije tretirana i prikazana jednako i tu se javlja politička upotreba smrti, mrtvoga tijela i groba. Tanatološki sadržaji su uvijek dio manje upadljivih vrijednosti na kojima počiva široki moralni poredak. Smrt stoga ne koriste samo političari i nije riječ samo o državi nego i o društvu, ima važno mjesto i u široj simboličkoj strukturi i kod pravdanja moći raznih društvenih autoriteta. Tanatopolitika ide korak dalje i istražuje društvene nejednakosti kod umiranja i ideološku upotrebu smrti. Odnos prema smrti je politički i ideološki vrlo upotreblji, upravo zato jer su i vladajući smrtna bića, a propisane norme suočavanja sa smrću su dio ideologije koja pravda nejednakost živih. Smrt se ne koristi direktno, nego posredno preko raznih simbola te je u radu prikazana veza između simbolizacije smrti i politike. Vlast koristi razne simbole pri održavanju i pravdanju socijalnih razlika, razotkriti hijerarhiju vrijednosti koja se krije iza ključnih simbola je prioritet sociološke analize. Simbolička moć je upravo i monopol nad tumačenjem značenja i smisla, zato što je povijesno određena. Osim simbola važna je i sama ceremonija. Sociolozi i antropolozi su jako davno uočili da živi kada žale za umrlima organiziraju žalbenu ceremoniju koja bi trebala nadmetati uvjerenje o nadmoći naroda nad pojedincima. Kod javne upotrebe smrti još je važnije istaknuti kontinuitet žrtvovanja i dosljednosti nestalih u borbi koja osigurava neuništivost naroda.

Ključne riječi: tanatopolitika, tanatosociologija, biopolitika, simboli, smrt.

SUMMARY

Tanatossociology is death as a sociological phenomenon that is located in a separated branch of sociology. Every death is not treated and depicted equally and there is the political use of death, dead body and grave. Tanatological contents are always part of the less intangible values on which a broad moral order rests. Death is therefore not only used by politicians, it is not only about the state but also about society, it has an important place in the broader symbolic structure and in the rightfulness of the power of various social authorities. Tanatopolitics goes a step further and explores social inequality in dying and ideological use of death. Relation to death is politically and ideologically very widely used, precisely because ruling mortal beings, and the prescribed norms of coping with death are part of an ideology that is fair in the inequality of living. Death is not used directly but indirectly through various symbols, and in this paper is shown the link between the symbolism of death and politics. Government uses various symbols to maintain and justify social differences, reveal a hierarchy of values that is behind the key symbols is the priority of sociological analysis. Symbolic power is just a monopoly over the interpretation of meaning and meaning because it is historically determined. Apart from the symbols, the ceremony itself is important. Sociologists and anthropologists have long ago noticed that, when they complain about deaths, they organize a desirable ceremony that would have to compete for the supremacy of peoples over individuals. In the public use of death, it is even more important to emphasize the continuity of sacrifice and consistency of the missing in the struggle that ensures the indomitable of the people.

Key words: tanatopolitics, tanatossociology, biopolitics, symbols, death.